Załącznik do Uchwały
Rady Gminy Maków Nr XIX/108/16
z dnia 09.06.2016r.

Koncepcja rozwoju turystyki w Gminie Maków do 2020 roku

Spis treści

1. Wstęp 3

2. Diagnoza obecnej sytuacji na obszarze objętym koncepcją wraz z analizą SWOT 4

3. Zgodność ze strategicznymi dokumentami dotyczącymi rozwoju obszaru 28

4. Wykorzystanie walorów danego obszaru do rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej 40

5. Wykaz działań, których realizacja przyczyni się do tworzenia warunków dla powstawania nowych miejsc pracy, a także zapewnienia trwałości istniejących miejsc pracy 42

6. Przedsięwzięcia realizowane przez podmioty prywatne, organizacje, mieszkańców 46

7. Lista powiązanych ze sobą projektów, które potwierdzają spójność koncepcji rozwoju danego terytorium i łącznie tworzą produkt turystyczny 49

1. Wstęp

Ziemia Łódzka jest obszarem występowania wielu, bardzo ciekawych zakątków, które przyciągają turystów pięknymi krajobrazami, obiektami zabytkowymi, a także bogatą historią, kulturą oraz wykształconymi na przestrzeni wielu lat tradycjami i obyczajami. Jednym z takich miejsc jest gmina Maków.

Koncepcja jest instrumentem podnoszenia konkurencyjności lokalnych jednostek terytorialnych. Stanowi kompleksową, perspektywiczną koncepcję, określającą cele rozwoju oraz warunki, zasady i etapy ich osiągania.

Dokument ten zawiera:

– diagnozę obecnej sytuacji na obszarze objętym koncepcją wraz z analizą SWOT;

– wskazuje zgodność ze strategicznymi dokumentami dotyczącymi rozwoju obszaru,

– przedstawia działania, które opierają się na endogenicznym potencjale obszaru gminy, wynikające w szczególności ze specyficznych uwarunkowań i zasobów przyrodniczych, przestrzennych i kulturowych;

– uwzględnia wykorzystanie walorów danego obszaru do rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej;

– wykaz działań, których realizacja przyczyni się do tworzenia warunków dla powstawania nowych miejsc pracy, a także zapewnienia trwałości istniejących miejsc pracy;

– uwzględnia przedsięwzięcia realizowane przez podmioty prywatne;

– listę powiązanych ze sobą projektów lub typów projektów, które potwierdzają spójność koncepcji rozwoju danego terytorium i łącznie tworzą produkt turystyczny;

2. Diagnoza obecnej sytuacji na obszarze objętym koncepcją wraz z analizą SWOT

Gmina wiejska Maków położona jest w zachodniej części powiatu skierniewickiego, w województwie łódzkim. Maków graniczy z gminą i miastem Skierniewice oraz gminami Godzianów i Lipce Reymontowskie, a także z gminą Łyszkowice należącą do powiatu łowickiego.

Mapa powiatu skierniewickiego z wydzielonymi gminami

W kontekście układu transportowego, gmina Maków bogata jest w sieć dróg powiatowych, gminnych oraz wewnętrznych, które pozwalają mieszkańcom na przemieszczanie się w obrębie regionu oraz które łączą poszczególne miejscowości z większymi ciągami komunikacyjnymi.

W 2012 roku powierzchnia gminy wynosiła 8 153 ha, co stanowiło ok. 10,82% powierzchni powiatu skierniewickiego. Gęstość zaludnienia w Makowie wynosiła 74 osoby na km^2.

Gmina podzielona jest na 10 sołectw: Maków – Kolonia, Jacochów, Wola Makowska, Pszczonów, Sielce, Słomków, Święte, Krężce, Dąbrowice i Maków.

Mapa gminy Maków z wyznaczonymi sołectwami

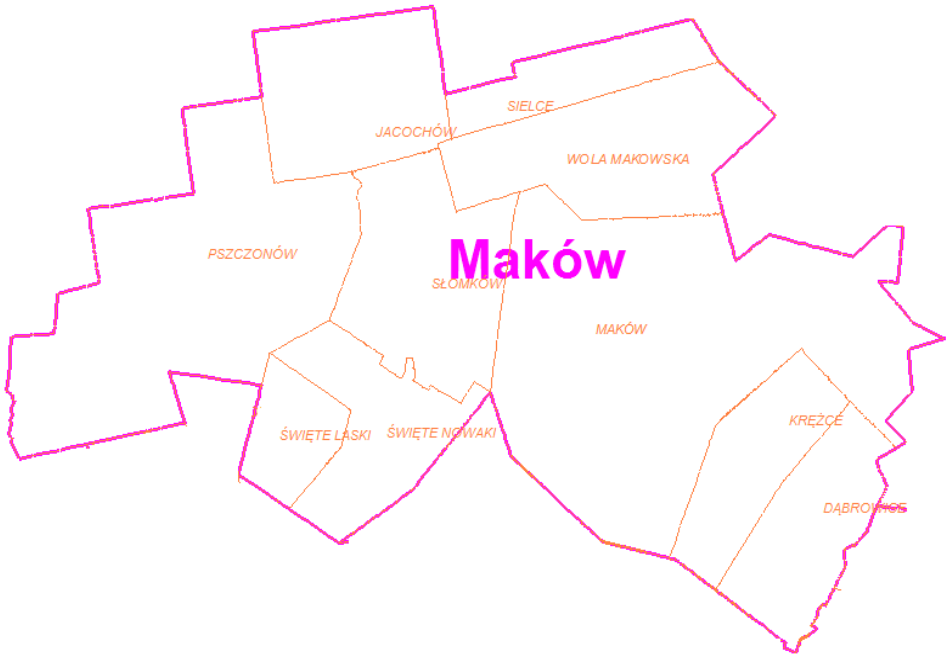

- Środowisko przyrodnicze

„Według regionalizacji fizyczno-geograficznej Kondrackiego obszar gminy Maków położony jest w obrębie dwóch mezoregionów: Równiny Łowicko-Błońskiej i Wzniesień Łódzkich.
Gmina Maków jest obszarem o wysokim nasłonecznieniu najmniejszej w regionie ilości opadów. Położony jest w strefie klimatu umiarkowanego przejściowego, na granicy wpływów atlantyckich. Jako wyznaczniki można przyjąć następujące wartości:
- średnia temperatura roczna – 7- 8 °C
- średnia temperatura najcieplejszego miesiąca (lipiec) – 18 °C
- średnia temperatura najzimniejszego miesiąca (luty) – -3,5 °C
- długość okresu bezprzymrozkowego wynosi ok. 260 dni w roku
- długość okresu wegetacyjnego wynosi średnio 215 dni w roku
- średnia długość zalegania pokrywy śnieżnej wynosi około 50 dni w roku
- liczba godzin nasłonecznienia 1680
- suma opadów wynosi 520 mm.

Przez teren gminy przebiegają dwa działy wodne IV rzędu: pomiędzy Skierniewką a Zwierzynką oraz Zwierzynką i Bobrówką wraz z Uchanką (ta ostatnia tworzy połączoną licznymi bramami, zlewnię

z rzeką Bobrówką). Zarówno Uchanka i Zwierzynka zbierają wody powierzchniowe z terenu gminy poprzez sieć cieków naturalnych, których obszary źródliskowe znajdują się w strefie krawędziowej wysoczyzny morenowej, jak też rozbudowaną sieć rowów melioracyjnych w części równinnej."[1]

„Na terenie gminy nie występują większe powierzchnie wód stojących. Największe z nich to zbiornik w Zwierzyńcu, okresowo wykorzystywany w celach rekreacyjnych i stawy rybackie w Pszczonowie i Woli Makowskiej . Już na terenie gminy Łyszkowice, ale w niedalekiej odległości od granicy z gminą Maków, znajdują się dwa stawy rybackie, zasilane przez wody cieku (bez nazwy), który jest prawym dopływem Borówki, a którego źródła położone są w terenach wsi Pszczonów.

(…)

Charakterystyczne dla terenu gminy Maków jest znaczne zróżnicowanie warunków glebowych, charakteryzowanych poprzez oznaczenie typów genetycznych gleb, rodzajów gleb, klasy rolniczej przydatności gleb. Wynika ono przede wszystkim ze zróżnicowania takich elementów środowiska przyrodniczego jak rzeźba terenu, rodzaj podłoża gruntowego i stosunki wodne. Ze względu na rodzaj gleb dominujących na poszczególnych obszarach gminy, można wyróżnić w jej granicach cztery strefy o różnej jakości warunków glebowych. Strefy te formułują się jako pasy terenu, następujące kolejno po sobie, w sposób równoległy do ogólnego spadku terenu gminy - z południowego - zachodu na północny - wschód.

Na obszarach położonych najwyżej w gminie (tereny południowe wsi Dąbrowice, Krężce i Maków, grunty wsi Święte Laski, Święte Nowaki i południe wsi Pszczonów) wykształciły się gleby rdzawe, których podłożem są piaski luźne różnej genezy (głównie glacjofluwialne), także żwiry i piaski słabogliniaste. Z punktu widzenia rolniczego są to gleby słabe, żytnie kompleksów 6 (żytni słaby) i 7 (żytnio-łubinowy).

Najbardziej charakterystyczną cechą fizyczną jest ich słabe uwilgotnienie. Wyspowo w strefie tej (na obszarach stokowych) na podłożu bardziej gliniastym, występują gleby pseudobielicowe i brunatne wyługowane.

Kolejną strefę stanowią gleby o generalnie dobrej jakości. Składają się na nią gleby pozostałych części wsi Dąbrowice i Krężce, centralnie położonych terenów Makowa, dalej północnego Pszczonowa i zachodniej części wsi Jacochów (ciągłość tej strefy przerwana jest na obszarze wsi Słomków, gdzie dominuje rodzaj gleb opisany wyżej). Wykształciły się tutaj gleby mineralne wytworzone z glin zwałowych lekkich, piasków słabogliniastych i gliniastych leżących na glinach. Są to generalnie gleby klasy brunatnoziemne - gleby płowe (pseudobielicowe), gleby brunatne wyługowano oraz pseudoglejowe (klasy bonitacyjne IV i III według systematyki PTG, rzadziej klasy V). Przydatność rolnicza tego typu gleb jest wysoka. Tworzą kompleksy rolnicze żytnie bardzo dobre (4), także żytnie dobre (5). Miejscami gleby brunatnoziemne (te wytworzone z piasków słabogliniastych) stanowią kompleksy żytnio-ziemniaczane (6 żytnie słabe).

Na kierunku: Las Zwierzyniec, północne fragmenty gruntów wsi Maków i południowo-zachodnie tereny wsi Wola Makowska, a dalej wschodnie tereny Jacochowa - zaznacza się pas terenu o przewadze

[1] Program Ochrony Środowiska dla Gminy Maków na lata 2012 – 2015 z uwzględnieniem lat 2016 – 2019. Aktualizacja., Maków 2012; informacje z POŚ uzupełniono o aktualne dane statystyczne z GUS

gleb typu - gleby rdzawe, dla których podłoże stanowią piaski stożków napływowych i pokryw aluwialnych. We fragmencie Lasu Zwierzynieckiego na podłożu piasków słabogliniastych i w warunkach dużego uwilgotnienia wykształciły się szare ziemie (szare gleby leśno-łąkowe). I pierwszy i drugi typ gleb to gleby o niskiej jakości; tworzą kompleksy żytni słaby i żytnio-łubinowy."[2]

Jak podaje Program Ochrony Środowiska dla Gminy Maków: Najbardziej naturalną formacją roślinną występującą na terenie gminy Maków są lasy, które zajmują powierzchnię 2 245,2 ha, co daje 27,5% powierzchni całkowitej Gminy (wg stanu na 31.12.2012r. dane GUS – dane zaktualizowane).
„W strukturze własnościowej dominują lasy państwowe, około 40,8 % ogółu terenów leśnych stanowią lasy niepaństwowe należące do osób fizycznych i prawnych. Lasy na terenie gminy pełnią funkcje gospodarcze i ochronne (przeważnie glebochronne, wodochronne). Pod względem lesistości gmina Maków zajmuje trzecie miejsce na tle gmin powiatu skierniewickiego.

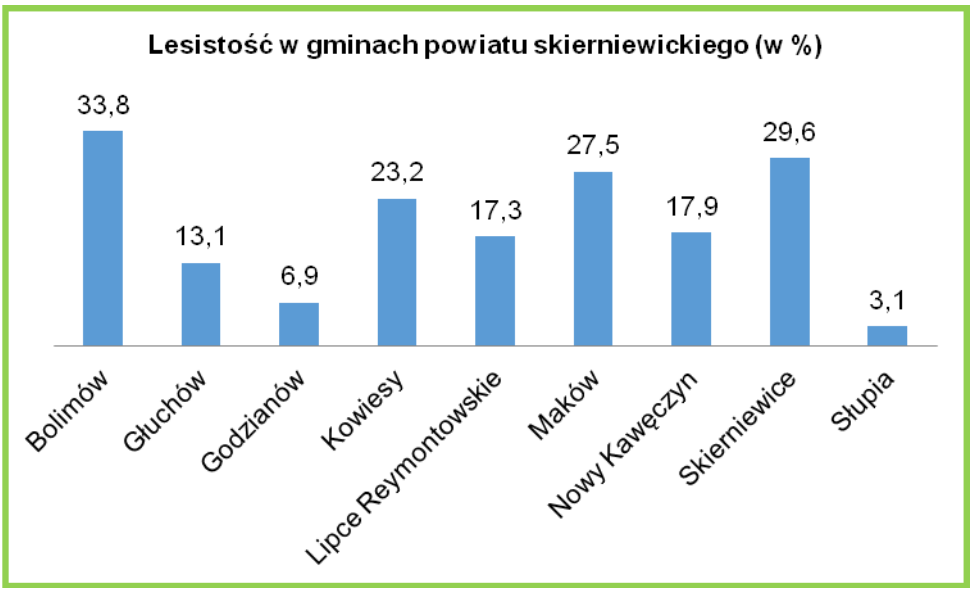

Źródło: „Urząd Statystyczny w Łodzi, Województwo Łódzkie 2013 - podregiony, powiaty, gminy"

Różnorodność siedlisk i drzewostanów występujących w kompleksie lasu pszczonowskiego (Kraszewka) podtrzymywana jest poprzez prawidłowo prowadzoną gospodarkę leśną, podporządkowaną celom badawczym i doświadczalnym. Las Remiza, lasy Jacochowa, Sielc i Woli Makowskiej, a także lasy w granicach wsi Święte Nowaki i Święte Laski to niemal w całości lasy prywatne. Są to zbiorowiska w większości sosnowe z domieszką brzozy, czasem osiki.

Innymi, wyróżniającymi się w krajobrazie gminy elementami środowiska przyrodniczego są doliny rzeczne z biocenozami zbiorowisk łąkowych, założonych przez człowieka na siedliskach pierwotnych lasów łąkowych. Nie towarzyszy tym obszarom równie bogata, jak w przypadku obszarów leśnych, różnorodność biologiczna w krajobrazie. Można natomiast mówić o wartościach krajobrazu górnych odcinków dolin rzecznych, ze względu na walory wizualne krajobrazu tych dolin. Szczególnie

[2] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Maków (II edycja)

malownicze urozmaicenie rzeźby terenu towarzyszy dolinie Uchanki na odcinku wsi Święte Laski i Nowaki.

Na terenie gminy znajdują się następujące formy i obszary ochrony:

- rezerwat przyrody „Źródła Borówki”
- rezerwat przyrody „Uroczysko Bażantarnia”
- zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Zwierzyniec Królewski”
- pomniki przyrody – drzewa:

- Maków – Jesion Wyniosły przy Kościele

Rezerwat „Źródła Borówki”

Rezerwat został powołany zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych w marcu 1989 r. Jest to rezerwat krajobrazowo-leśny o powierzchni 21,99 ha, położony we wschodniej części lasu pszczonowskiego, wokół źródeł rzeczki Borówki – prawobrzeżnego dopływu Uchanki. Rezerwat leży na wysokości 140-160 m n.p.m. i charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu. Dominującą formą krajobrazu jest głęboki wąwóz, którego oś przebiega na kierunku z północy na południe. Cenne jest tu występowanie różnych zbiorowisk roślinnych – od łęgu jesionowo -olszowego w terenach źródliskowych Borówki po las grądowy, bór mieszany i bór świeży z ponad 100-letnim drzewostanem sosnowym (z domieszką okazałych dębów, buków i grabów).

Rezerwat „Uroczysko Bażantarnia”

Rezerwat utworzony został na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 12 października 1982 r. Celem ochrony jest zachowanie fragmentów grądu, dąbrowy świetlistej, olsu, łęgu jesionowo- olszowego, które wykształciły się na tym terenie. Szczególne walory krajobrazowe i estetyczne obszaru podkreśla obecność około 40 sztuk pomnikowych dębów szypułkowych, w wieku ponad 300 lat. Pozostałością dawnych obiektów służących utrzymaniu tego terenu łowieckiego jest XIX-wieczna strażnicówka.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Zwierzyniec Królewski”

W skład zespołu wchodzą grunty położone w gminie Maków, gminie Skierniewice i mieście Skierniewice o łącznej powierzchni 572,32 ha. Pas gruntów o szerokości 100 m przyległy do granic obszaru chronionego wyznaczony został jako jego otulina. Celem ochrony uroczyska jest utrzymanie wartości przyrodniczych, w szczególności mozaiki siedlisk i drzewostanów, starych drzew, flory i fauny leśnej, a także wartości historycznych. Teren uroczyska to przede wszystkim stary las, z mozaiką siedlisk, z sędziwymi dębami szypułkowymi, bukami zwyczajnymi, jesionami i wiązami. Przewaga siedlisk wilgotnych i bagiennych narzuca temu kompleksowi leśnemu szczególną rolę w regionalnym systemie ochrony zasobów wód.

(…)

Zanieczyszczenie powietrza

„Na stan czystości powietrza w gminie Maków wpływa emisja niska, pochodząca głównie z lokalnych kotłowni, palenisk domowych, procesów technologicznych i transportu samochodowego. Głównym paliwem jest węgiel o różnej jakości i różnym stopniu zasiarczenia. Lokalne systemy grzewcze i piece domowe praktycznie nie posiadają jaichkolwiek urządzeń ochrony powietrza. Wielkość emisji z tych źródeł jest trudna do oszacowania i wykazuje zmienność sezonową (związaną z okresem grzewczym). Na jakość powietrza wpływa również emisja, której źródło stanowią środki transportu. Emisja komunikacyjna stwarza zagrożenie zwłaszcza w pobliżu dróg o dużym natężeniu ruchu kołowego i ma niekorzystny wpływ na uprawy polowe. Zanieczyszczenia komunikacyjne (tlenek i dwutlenek węgla, tlenki azotu, węglowodory, pyły z metalami ciężkimi) pogarszają jakość powietrza atmosferycznego, a także wpływają na wzrost poziomu stężenia ozonu w troposferze. Oprócz źródeł lokalnych znaczący wpływ na jakość powietrza atmosferycznego w gminie mają także ponadregionalne zanieczyszczenia gazowe i pyłowe pochodzące z dużych ośrodków przemysłowych (głównie z aglomeracji łódzkiej i warszawskiej).”[3]

- Historia

„Nie wiadomo ile swoich skarbów kryje w sobie zazdrośnie ziemia makowska, strzegąca dokumentów kultury i historii. Wśród mieszkańców Makowa krąży legenda o powstaniu tej historycznej wsi. Są też pewne sugestie, że Maków powstał razem z Godzianowem w 1250 roku. Legenda ta sugeruje, że tradycje historyczne wsi Maków, aczkolwiek bez pokrycia źródłowego, sięgają czasów dawnych przed powstaniem państwa polskiego. A oto treść legendy: "Kiedy rozważny syn Ziemiomysła, Mieszko sposobił się do chrześcijaństwa wraz z całym narodem, aby go zasłonić od podstępnych niemieckich najazdów, z nadbzurzańskich łęgów do źródeł bystrego Ruczaju (rzeka Ruczaj bierze początek w Makowie) u podnóża morenowych wzniesień, przybył w gronie braci i ich rodzin, zawołany łowiec Mak, szukający życiowej przestrzeni i leśnej swobody. Był najstarszy z licznego rodu, którym z tej racji przewodził niczym troskliwy przezorny ojciec. Przyszłość własną wiązał ze szczęściem rodziny. Dlatego też kochano i szanowano Mąka za jego złote i opiekuńcze serce. Rozprzestrzeniające się wokół odwieczne dąbrowy i lasy z potężnym starodrzewem, w którym górowały strzeliste jesiony i modre modrzewie, były wymarzonym terenem dla nowo przybyłego łowcy. Odpowiadało to bardzo jego zamiłowaniem i leśnej egzystencji. Ale on sam już rozumiał, że idą nowe czasy i nie można przyszłości rodziny oprzeć na zwierzynie łownej i przygodnych płodach lasu lecz na przykładzie dolinnej gospodarki. Należy zwrócić się do żywicielki matki po bardziej stabilne i obfitsze plony ziemi, które będą sprzyjać rozwojowi nowej osady. Po wzniesieniu dachu nad głową, dającym osłonę i bezpieczeństwo z solidną energią, przystąpiono do żarliwej trzebieży lasu, aby otrzymać uprawne pola, rodzące z woli człowieka i natury niezastąpiony niczym żyzny chleb powszedni. Z wielkim trudem i mozołem wydarte lasom wolne przestrzenie poczęły zasadniczo zmieniać oblicze dotychczasowego krajobrazu, świadczącego o istnieniu człowieka, pracowitych kmieci, czyniących sobie ziemię poddaną. A kiedy zaszumiały łany dorodnego zboża, radowało się ojcowskie serce mądrego i gospodarnego Mąka, który wówczas utwierdził się w przekonaniu

[3] Program Ochrony Środowiska dla Gminy Maków na lata 2012 – 2015 z uwzględnieniem lat 2016 – 2019. Aktualizacja., Maków 2012; informacje z POŚ uzupełniono o aktualne dane statystyczne z GUS

o słusznie dokonanym wyborze osadniczego miejsca i swoich poczynań. Z czasem wieść o gospodarstwie Mąka dotarła do błotnistego ogrodu nad Bzurą w Łowiczu, gdzie zawsze chętnie popierano rozwój osadnictwa tego okręgu grodowego, Za pośrednictwem okręgowej władzy z łowickiego dworzyszcza do osady Mąka przeżywającego już jesień życia, przybyli pobożni i żarliwi mnisi z Opactwa Benedyktyńskiego Panny Marii, z Łęczycy, aby w świadomości starca i społeczności zeń zamieszkującej zmienić rodzimą religię słowiańską na rzymską spod znaku krzyża oraz zbliżyć ich do kultury zachodu. W międzyleśnym ustroniu misjonarze francuskiego pochodzenia zastali dobrze już okrzepłą osadę, która ze względu na osadźcze zasługi naczelnika wspólnoty Mąka dla potrzeb władzy terenowej i organizacji kościelnej, pierwsi z formą liturgicznego obrzędu nazwali ją Makowem, A dla dokumentacji swojej działalności misyjnej zapisali jej, dzierżawczą nazwę w pergaminowym zwoju językiem starożytnej Romy "Villa Macoviensis accepit fidem christianam anno Domini millessimo" [4]

„Obszar dzisiejszej Gminy Maków do początków XIX w. należał do łowickich dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, nie stanowiąc jednak w tych dobrach zwartej całości. Wsie części wschodniej dzisiejszej gminy należały do klucza skierniewickiego, natomiast części zachodniej do klucza łyszkowickiego.

Historia pisana miejscowości gminy Maków rozpoczyna się dość późno, bo dopiero w 1340 r. z przywileju arcybiskupa Janisława, który w akcie erekcyjnym wspomina wieś Maków. Nie oznacza to jednak, że wcześniej na tych terenach nie zamieszkiwali ludzie. Już regestr dokumentu lokacyjnego wsi Krężce z 1353 r. wskazuje, że wymienieni jako „zasadźcy” trzej bracia wcześniej zamieszkiwali na terenie lokowanej wsi. Podobnie musiało być w przypadku Pszczonowa, Jacochowa i innych wsi których daty lokacji nie znamy.

Maków - siedziba dzisiejszej gminy jest poświadczony w źródłach historycznych jako ośrodek parafii rzymskokatolickiej przynajmniej od pierwszej połowy XV w. Mimo, iż wyróżniał się ponad okoliczne wsie wielkością, bardzo późno bo dopiero w 1954 r. stał się siedzibą władz administracyjnych. Wynikało to z jego położenia w pobliżu Skierniewic w których najpierw znajdowała się siedziba klucza dóbr arcybiskupich, a od czasów Księstwa Warszawskiego siedziba rozległej gminy wiejskiej utworzonej na terenach dawnej ekonomii dóbr carskich.

Położenie Makowa w sąsiedztwie Skierniewic wpływało więc dwojako na rozwój miejscowości. Z jednej strony wpływ dodatni objawiał się w gospodarce gdyż przybywało gospodarstw, ludności i uprawianej ziemi, z drugiej strony wpływ ujemny powodował, że Maków miał mały zasięg oddziaływania na inne miejscowości ograniczony przez wpływ pobliskiego miasta.

Pozytywny wpływ na rozwój Makowa miało przeprowadzenie w 1845 roku linii kolejowej Warszawsko -Wiedeńskiej, a zwłaszcza usytuowanie w pobliskiej Płyćwi stacji kolejowej. Coraz więcej osób ze wsi parafii makowskiej znajdowało pracę na kolei, osiedlali się też tutaj pracownicy kolei z innych terenów, gdyż taniej można było nabyć działkę budowlaną niż w Skierniewicach. Stopniowo Maków stawał się jedną z najludniejszych wsi w powiecie skierniewickim, co pozostało do dziś.

[4] Oficjalny portal internetowy Gminy Maków, gminamakow.info

Po raz pierwszy ośrodkiem administracyjnym Maków stał się w 1954 r., kiedy tworzono liczne gromady. GRN w Makowie liczyła jednak tylko 4 wsie. W 1972 r. po raz pierwszy w historii Maków stał się siedzibą gminy obejmującej całą północno-zachodnią część powiatu skierniewickiego i wciągnął w orbitę swoich wpływów także dawne wsie powiatu łowickiego (Sielce, Pszczonów i Jacochów), które w międzyczasie włączono do pow. skierniewickiego.

Ziemie dzisiejszej gminy Maków tylko na granicy rzeki Zwierzyniec graniczyły z wsiami szlacheckimi, a konkretnie z wsią szlachecką Dąbrowice i dobrami Dębowa Góra. Na dzieje Makowa i okolicznych wsi trwałe piętno odbiła kilkuwiekowa przynależność do dóbr kościelnych arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Określone w etnografii jako należące do „księżaków łowickich" zdecydowanie odróżniały się od sąsiednich wsi szlacheckich. Ich mieszkańcy w XIX wieku wykorzystali znacznie lepsze warunki ekonomiczne jakie dało im wcześniejsze i korzystniejsze niż we wsiach szlacheckich uwłaszczenie. Gospodarstwa tutaj były zdecydowanie większe, podobnie jak większe i ludniejsze były księżackie wsie. Również o ponad 20 lat wcześniej w większości wsi księżackich przeprowadzono komasację gruntów. Tutejsi chłopi jeszcze do połowy XX wieku szczycili się wyższą kulturą gospodarki rolnej i podkreślali swoją odrębność."[5]

Turystyka, kultura

Kultura i historia gminy Maków pielęgnowane są poprzez urozmaiconą działalność przedstawicieli Gminy wraz z udziałem makowskiego społeczeństwa.

W gminie Maków funkcjonują następujące placówki oświaty:

- Gminne Przedszkole w Makowie
- Szkoła Podstawowa im. Księdza Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Woli Makowskiej
- Szkoła Podstawowa w Świętem
- Szkoła Podstawowa w Słomkowie
- Szkoła Podstawowa im. Bolesława Chrobrego w Pszczonowie
- Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Dąbrowicach
- Szkoła Podstawowa im. Ks. Jana Twardowskiego w Makowie
- Gimnazjum Świętego Wojciecha w Makowie.

Działalność edukacyjna w Gminie wspierana jest przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Makowie, a także jej dwa oddziały znajdujące się w Słomkowie i Pszczonowie. W 2012 r, biblioteki posiadały 677 czytelników, 31 404 woluminy, średnio w ciągu roku 1 czytelnik wypożyczył 32,5 woluminu. Biblioteki wyposażone są w zestawy komputerowe z dostępem do Internetu udostępnianym nieodpłatnie dla wszystkich zainteresowanych. Od dnia 14 stycznia 2014 roku przy bibliotece działa Dyskusyjny Klub Książki.

[5] Jan Józefecki, „Dzieje Gminy Maków 1340 – 2000", Maków 2010

Na obszarze Gminy Maków funkcjonuje Lokalna Grupa Działania „Gniazdo”. Jest to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenie, które od listopada 2008 roku posiada status organizacji pożytku publicznego.

Celami stowarzyszenia są:

- realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju obszaru gmin wchodzących w skład Stowarzyszenia,
- działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich,
- aktywizowanie ludności wiejskiej,
- działania mające na celu rozwój turystyki, ochronę i promocję środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, popularyzację i rozwój produkcji wyrobów regionalnych,
- wspieranie rozwoju edukacji,
- wspieranie rozwoju przedsiębiorczości oraz inicjatyw lokalnych,
- rozwój społeczeństwa obywatelskiego i aktywności społecznej obywateli,
- działania na rzecz promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej,
- działania służące upowszechnianiu kultury fizycznej i sportu.

Dobrze zorganizowana jest sieć Ochotniczych Straży Pożarnych połączona z krajowym system ratownictwa. Na terenie gminy działa 8 jednostek OSP:

- OSP Maków,
- OSP Krężce,
- OSP Dąbrowice,
- OSP Wola Makowska,
- OSP Święte,
- OSP Słomków,
- OSP Pszczonów,
- OSP Jacochów.

W Krajowym systemie Ratowniczym działają OSP Maków, OSP Dąbrowice, OSP Krężce

W latach 2004 – 2014 wszystkie budynki jednostek OSP były remontowane.

Przy każdej jednostce funkcjonuje koło gospodyń wiejskich, kultywujące kulinarne tradycje regionu. Są to niewątpliwie inspiratorzy życia społeczno- kulturalnego na wsi działający na rzecz utrzymania tradycji i amatorskiego ruchu artystycznego.

Miejscowości położone w gminie Maków szczycą się swoją historią, a ich mieszkańcy z chęcią prezentują swój dorobek kulturowy. Jest to widoczne m.in. we wsiach:

- Słomków

Słomków to wieś stara z dużymi tradycjami. Pierwsze dokumenty historyczne wzmiankujące wieś, pochodzą z XIV wieku. Ze względu na bliskość Łowicza, znajduje się ona w zasięgu folkloru łowickiego. Dość powszechne jest dziś, szczególnie z okazji świąt kościelnych i ludowych używanie strojów ludowych charakterystycznych dla tego regionu. Działają, co prawda nieliczni, twórcy rękodzieła ludowego. W szkole podstawowej zorganizowana została izba regionalna.

- Krężce

Wieś została założona w roku 1353 roku przez arcybiskupa Jarosława Bogorię Skotnickiego na karczunku dąbrowy zwanej „Grąnszcze”.

Społeczność wsi kultywuje tradycje strażackie przy współpracy z zaprzyjaźnioną Gminą Purgstall w Austrii. Organizowane są festyny strażackie, pokazy i zawody. Funkcjonuje tu jak i na wsiach pozostałych Koło Gospodyń Wiejskich organizujące wiele okolicznościowych spotkań, na których kobiety przekazują tajniki receptur wypieków i potraw regionalnych, sztukę układania bukietów, robienia palm świątecznych i pająków specyficznych dla regionu.

Na obszarze gminy Maków funkcjonują:

- Orkiestra Ochotniczej Straży Pożarnej wraz z Grupą Paradną – Orkiestra w Makowie powstała w 1947 roku Pierwszym kapelmistrzem był p. Stefan Denisiuk - wieloletni muzyk barytonista, dyrygent orkiestr kawaleryjskich ze wschodnich kresów II R.P. W nauczaniu młodych adeptów muzyki pomagał mu miejscowy organista p. Jan Nowak. Pierwszy publiczny występ orkiestry odbył się jesienią 1947r. W latach 1975-1998 podczas przeglądów strażackich orkiestr dętych województwa Skierniewickiego Orkiestra OSP zajmowała I lub II miejsca. Pierwszy występ na XI Ogólnopolskim Festiwalu Strażackich Orkiestr w 1991 roku w Ciechanowie zakończył się sukcesem. Orkiestra została jednym z laureatów tego festiwalu. Był to największy sukces orkiestry. Na festiwalach ogólnopolskich orkiestra występowała 6 razy. Orkiestra brała udział w próbie ustanowienia rekordu Guinessa, Koncercie Roku Jubileuszowego, uczestniczyła w oprawie liturgicznej mszy św. Podczas pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II w Łowiczu, brała udział w V Pielgrzymce strażaków na Jasną Górę i innych uroczystościach. W 1997 roku powstała przy orkiestrze grupa paradna.

- Ludowy Zespół Sportowy „Macovia” założony w 1949 roku. LZS odnosi sukcesy w piłce nożnej (w lidze okręgowej)
- Uczniowski Klub Sportowy „Maków” – odnosi sukcesy w tenisie stołowym

Co roku Maków organizuje dwie imprezy w plenerze, są to:

- „Makowski Karnawał” promujący dorobek kulturalny Gminy, odbywa się każdego roku w ostatnią niedzielę karnawału – w 2014 roku była to już XXI z kolei impreza,
- „Makowska Majówka” – odbywa się w ostatnia niedzielę maja, w 2014 roku odbyło się XVI spotkanie,
- Festyn sportowy na Orliku w Makowie.

W trosce m.in. o zachowanie dorobku kulturowego Gmina stara się pozyskać również wsparcie finansowe na działalność promocyjną regionu. Maków otrzymał dofinansowanie na projekt ”Maków – kraina uśmiechu” – stworzenie marki ponadregionalnej współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego. Projekt skupiał się na budowaniu tożsamości mieszkańców regionu oraz zwiększeniu ich udziału w imprezach promujących region. W jego ramach zrealizowano

m.in. Makowską Majówkę, Makowski Karnawał, wydano dwa foldery promujące Maków oraz inne elementy promujące Gminę.

Źródło: strona internetowa projektu „Maków – kraina uśmiechu" krainausmiechu.gminamakow.info – fragmenty ulotki promującej XIV Makowską Majówkę

Gmina Maków posiada także trzy miasta partnerskie, znajomość z którymi daje mieszkańcom wiele korzyści:

- Ludza na Łotwie – kierując się przyjacielskimi stosunkami i powołując się na chęć współdziałania dla obopólnej współpracy w sferach kulturalnej, ekonomicznej, społecznej oraz szkolnictwa, dnia

4 sierpnia 2012 roku w Ludzy podpisano umowę o współpracy i przyjaźni pomiędzy obydwoma samorządami.
- Purgstall an der Erlauf – gmina zajmująca powierzchnię 56 km^2 w Dolnej Austrii – przedstawiciele gmin odwiedzają siebie nawzajem, także młodzież, przedstawicielki Koła Gospodyń Wiejskich oraz strażacy mają okazje do wymieniania się poglądami i spostrzeżeniami (organizowane są spotkania, wspólne wycieczki). 4 maja 2007 roku została podpisana umowa partnerska pomiędzy Ochotniczą Strażą Pożarną w Makowie a Związkiem Strażackim FUV w Purgstall, a dnia 3 maja 2013 roku umowę partnerską o współpracy podpisały władze Gminy Maków i władze gminy Purgstall.
- Moletu – Litwa – podpisane zostało porozumienie o współpracy i wymianie kulturalnej między rejonem Moletu a gminą Maków.

Gmina Maków bierze czynny udział w różnych imprezach zarówno na terenie powiatu np. „Święto Kwiatów, Owoców i Warzyw", województwa łódzkiego np. Jarmark Wojewódzki, jak i na obszarze Polski np. udział Orkiestry Dętej w Ogólnopolskich Festiwalach Orkiestr OSP, promując historię i kulturę obszaru. Urząd Gminy Maków wydaje również gazetę informacyjna Rady Gminy Maków „Wieści z Gminy. Gazeta Gminy Maków". Przedstawiane są w nim najważniejsze wydarzenia kulturalne, społeczne oraz gospodarcze, dzięki czemu mieszkańcy Gminy mogą być na bieżąco z wszelkimi nowinkami.

Zarówno na wsiach jak i na terenie Gminy organizowane są wspólne imprezy kultywujące tradycje wsi i regionu, którym towarzyszą tradycyjne zabawy i czynności przekazywane młodym pokoleniom:

- Noc Świętojańska,
- chodzenie „Po Dyngusie",
- wieczory „Andrzejkowe",
- kolędnicy,
- wieczory ostatkowe,
- „Półpoście",
- obchody Dnia Strażaka,
- udział w dożynkach gminno-parafialnych,
- wykonywanie wieńców dożynkowych i przynoszenie ich w procesji do kościoła w łowickich strojach ludowych,
- kraszenie jaj wielkanocnych,
- uczestnictwo w łowickich strojach ludowych w procesjach Bożego Ciała,
- zaciąganie warty honorowej przez strażaków przy Grobie Chrystusa i udział w procesjach rezurekcyjnych w czasie Wielkanocy,
- wielkanocne święcenie stołów i potraw,
- organizacja Dnia Kobiet, Dnia Babci i Dziadka, Choinki dla dzieci,
- wiejskie wesela, bramy weselne, oczepiny,
- odpusty parafialne.

- obiekty dziedzictwa kulturowego

Na obszarze Gminy znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków, należą do nich:

- Kościół Parafialny pod wezwaniem Św. Wojciecha w miejscowości Maków

„Kościół wraz z wsią należał przez długie wieki do kasztelania a później Księstwa Łowickiego do dóbr należących do Arcybiskupstwa Gnieźnieńskiego. Historycy kościelni jak podaje między innymi "Rocznik Archidiecezji Warszawskiej" z 1958 roku sądzą, że w Makowie był już w XIII wieku kościół. Według wzmianki znajdującej się w Archiwum Parafialnym w Makowie istniały 2 kościoły drewniane. Pierwszy w XIII wieku był zapewne fundacji książęcej, a drugi modrzewiowy wzniesiony w roku 1654, fundacji arcybiskupiej prymasa Andrzeja Leszczyńskiego.

Kościół makowski od zarania swoich dziejów zawsze należał do metropolii gnieźnieńskiej. Na mocy rozporządzenia z października 1512 roku, wydanego przez J Łaskiego wraz z innymi 131 kościołami, został włączony do Archidiakonatu Łowickiego.

Pierwszy kościół w Makowie istniał w XIII wieku. Według wzmianki w kronice parafialnej został spalony. Źródła podają, że w 1604 roku w Makowie był kościół drewniany. W roku 1654 z fundacji arcybiskupa, prymasa Andrzeja Leszczyńskiego pobudowano drugi również drewniany, modrzewiowy. W podziemiach kościoła, prezbiterium pod ołtarzem na przybocznej podporze z cegły zachowała się data 1633 oraz napisy, które są nieczytelne. Data ta może wskazywać, że prezbiteria kościołów drewnianych posiadały murowane kondygnacje. Możemy też domniemywać, że napis ten pochodzi z poprzedniego kościoła. Żadne ikonografie z tego okresu się nie zachowały. Kościół drewniany z 1654 roku ulega rozbiórce w 1770 roku, aby na tym miejscu można było wznieść nową świątynię, istniejącą do dziś. Materiał z rozbiórki kościoła użyto na budowę plebani. Obecny murowany kościół jest fundacji księdza Pawła Kosickiego z Zakrzewia, prałata Łowickiego. Wzniesiono go w roku 1777, a więc w okresie późnego baroku. Kto jest faktycznym budowniczym kościoła nie wiadomo. Zbudowano go wg planu pochodzącego z Rzymu. Wykończenia budynku i ozdobienia wnętrza dokonał ksiądz Maciej Dąbkowski około 1824 roku. Konsekracja kościoła nastąpiła 17 X 1824 roku, dokonał jej ks. biskup Daniel Ostrowski, sufragan łowicki. Wydarzenie to upamiętnia tablica wmurowana w ścianę kościoła, zachowana do dziś z łacińskim napisem (prawa strona nad kaplicą w prezbiterium). W roku 1869 parafia została przemianowana na probostwo zwykłe.(…)

Kościół do czasów współczesnych nie został całkowicie wykończony, gdyż nie wzniesiono dwóch bocznych wież z powodu jak podaje kronika kościelna, zgonu budowniczego. Na brak tych wież wskazuje dotychczasowa bryła kościoła. Istniejąca jedyna wieża, zbudowana w nieco późniejszym czasie, niezbyt harmonizuje z całą budowlą. Jest niska, przysadzista, usytuowana w środkowej części Posiada hełm o barokowej formie. Kościół wzniesiono na olbrzymim wysypisku ziemnym, w kształcie trapezu. Mur oblicowany jest cegłą wypalaną na miejscu. Głównymi częściami kościoła są: przejściowa kruchta, nawa czyli część przeznaczona dla wiernych i prezbiterium, czyli część przeznaczona do odprawiania nabożeństw, zarezerwowana dla duchowieństwa. Nad wejściem głównym znajduje się empora organowa, przeznaczona dla chóru kościelnego - Empora wsparta jest na trzech filarowych arkadach, wzmocnionych pilastrami. Nawę od prezbiterium oddziela ażurowa ścianka wykonana również przez Jana Skrobeckiego. Punktem przyciągającym wiernych, w kościele,

jest ołtarz główny. Ołtarzowi zapewniono odpowiednią oprawę. Został on wykonany w 1834 roku w stylu klasycyzmu barokowego i zastąpił ołtarz pochodzący z poprzedniego kościoła. Krucyfiks barokowy, umieszczony w wykutej wnęce, pochodzi z XVIII wieku. Jest on złożony, o dużej sile ekspresji odzwierciedlającej stan wielkiego cierpienia Jezusa. Do wyposażenia wnętrza kościoła należą boczne ołtarze. Obraz, powstały już w czasach współczesnych, w lewym ołtarzu przedstawia św. Wojciecha z palmą męczeństwa w dłoni i krzyżem kardynalskim w drugiej. Po bokach ołtarza są barokowe rzeźby pochodzące z drugiej połowy XVIII wieku. Klejnotem kościoła jest ołtarz prawy z obrazem Matki Boskiej Łaskawej oraz niezwykle piękny obraz Przemienienia Pańskiego, ambona klasycystyczna. Cenne są też organy pochodzące z 1844 roku. Ozdobą kościoła są dwa żyrandole z połowy XDC wieku. Kościół posiada niezwykle cenne naczynia liturgiczne. Kielich srebrny pozłacany późnorenesansowy z 1589 roku, cyzelowany w srebrze o przepysznej ornamentacji z 1629 roku, puszka na komunikanty także cyzelowana w srebrze z czaszą pozłacaną, nadzwyczaj kunsztowna również z 1629 roku, kielich i puszka z 1629 roku pochodzą z jednej pracowni złotniczej. Monstrancja wieżyczkowa o przewadze elementów gotyckich z 1621 roku srebrna, pozłacana z elementami, przepiękna budząca zachwyt, finezyjnie wyczarowana przez złotnika Jakuba Kalickiego. Artystyczne, cenne to dzieło sztuki złotniczej (oprócz niej są jeszcze dwa identyczne w Polsce) posiadała dawniej trzy szczerozłote wieżyczki, kształtu walcowatego o jednakowej wysokości i objętości, środkowa górowała nad pozostałymi ozdobnym krzyżem. Po przeróbce dokonanej w 1954 roku przez ks. A. Lipskiego wieżyczki zostały zniekształcone i zmniejszone. (…)

W nawie kościelnej znajdowały się jeszcze dwa ołtarze boczne bliżej chóru, także z okresu późnego baroku. Jednak zostały one usunięte z kościoła w 1937 roku podczas przeprowadzanego remontu. Po ołtarzach pozostały nisze, w których wiszą obrazy: Św. Mikołaja i "Przemienienia Pańskiego". Są to obrazy namalowane przez malarza J Lasockiego około 1867 roku. Na uwagę zasługuje znajdująca się w kościele chrzcielnica, powstała na początku XX wieku oraz marmurowa tablica wmurowana nad chrzcielnicą upamiętniająca milenijne obchody Chrztu Polski. Od wschodu i zachodu przylegają do prezbiterium nieduże, niskie kaplice. Teren wokół kościoła to cmentarz przykościelny. Na jego terenie znajduje się kaplica z pierwszej połowy XX wieku służąca jako kaplica do przechowywania ciał zmarłych przed pogrzebem. Teren cmentarza to olbrzymi starodrzew. Niektóre drzewa są pomnikami przyrody. W 1914 roku wybuchła I wojna światowa. Nad kościołem zawisła groźba spalenia. Teren Makowa był w rękach niemieckich Niemcy postanowili spalić kościół by zniszczyć punkt obserwacyjny, który mógł posłużyć Rosjanom do obserwacji przedpola. Kościół wypełniono słomą i drewnem. Ówczesny proboszcz ks. Augustyn Tatarzyn czynił rozpaczliwe zabiegi by ten obiekt sakralny ocalić. Niemcy byli bezwzględni. Na moment przed podłożeniem ognia proboszcz zagroził Niemcom, że na znak protestu przeciwko bezprawiu wojennemu spłonie razem z kościołem. Leżąc krzyżem na stopniach ołtarza nie pozwolił się usunąć z kościoła. Niemieccy oficerowie wzruszeni nieugiętą postawą starego proboszcza odstąpili od swego zamiaru. Spalili jednak wieżę uprzednio zezwalając księdzu na zabezpieczenie kościoła przed ogniem, przez zamurowanie otworów prowadzących na chór i poddasze. Spalona wieża została odbudowana w 1920 roku. 5 XII 1942 roku umiera ks. Kanonik M. Hubner. W przeddzień jego śmierci odbyło się nabożeństwo przeznaczone dla młodzieży z całej parafii, która zmuszona została do wyjazdu do Rzeszy na

przymusowe roboty. Młodzież wypełniła kościół i wszyscy przystępowali do spowiedzi i komunii. Młodzież przez całe nabożeństwo płakała, żegnając się ze swym proboszczem i ze swymi stronami rodzinnymi. Niektórzy już z robót w Niemczech do Makowa nigdy nie powrócili. W kościele panowała tragiczna atmosfera. Ks. Kanonik przeżył to bardzo ciężko. Na skutek tego tragicznego wydarzenia serce Ks. Kanonika nie wytrzymało. W nocy dostał rozległego wylewu i zmarł nie doczekawszy rana. Śmierć jego była tragizmem dla całej parafii. Pogrzeb zamienił się w wielką manifestację wszystkich mieszkańców parafii- którzy żegnali na milcząco swego proboszcza. Ciało księdza proboszcza zostało złożone na pobliskim cmentarzu. Była to kolejna ofiara ponurej okupacji.
W roku 1943 Niemcy zrabowali dzwony kościelne. Restauracji kościoła dokonywano w latach 1829, 1937 i 1958. Duże zasługi dla gruntownego remontu i pełnej restauracji kościoła położył ks. Prałat H. Klizner, który dokonał w roku 1957 elektryfikacji kościoła, plebani i domu parafialnego. W tym samym roku założył centralne ogrzewanie. W 1958 roku dokonał pełnej restauracji zniszczonego zrębem czasu kościoła Ogromnym wysiłkiem odnowił całe wnętrze kościoła. Ksiądz prałat powierzył opracowanie projektu wnętrza oraz przeprowadzenie wszystkich remontów artystom plastykom z Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. W roku 1961 nastąpiło zawieszenie nowych dzwonów "Maryja" wagi 1162 kg, "Wojciech" 545 kg, "Stanisław Kostka" 307 kg. W roku 1964 nastąpił remont elewacji kościoła. W roku 1968 pokryto stiukową wykładziną kararyjską kolumienki ołtarza głównego i pilastrów, odnowiono polichromię. W 1982 roku ks. Godlewski poszerzył cmentarz grzebalny, który pochodzi z 1808 roku, zbudował ogrodzenie z łupanego kamienia.
W 1985 roku ks. Bruno Dąbrowski dokonał remontu pokrycia dachowego. Starą już dachówkę zastąpiono blachą miedzianą. Dokonano wymiany więźby dachowej, wymieniając grube belki i krokwie. W roku 1990 dużym wysiłkiem dokonano odnowienia ołtarza głównego i stołu ołtarzowego.
W roku 1991 ks. Dąbrowski odnowił wnętrze kościoła i zamalował polichromię. W roku 1998 przybył do parafii ks. Stanisław Ciąpała. Bardzo energicznie zabrał się do pracy. Remontuje obiekty sakralne i budynki parafialne. Bardzo dużym kosztem odnowił budynek i otoczenie plebanii, wyremontował kaplicę obok kościoła (dom pogrzebowy) Pokrył blachą miedzianą wieżę kościelną. Przeprowadził prace odnawiające i osuszające kościół i jego otoczenie. Pokazał, że jest dobrym gospodarzem i administratorem parafii. Archiwum Parafialne w Makowie jest dobrze prowadzone. Dokumenty kościelne są starannie uporządkowane datują się od 1723 roku, a najstarszy dokument dotyczący spraw gospodarczych pochodzi z roku 1780. (…)
Kościół makowski będący obiektem dużej wartości historycznej, jest budowlą zabytkową wpisaną do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr 207 z dnia 29 grudnia 1967 roku. Ministerstwo Kultury i Sztuki zaliczyło go do zabytków II klasy18 Również teren wokół kościoła został wpisany do rejestru zabytków 16 XI 1994 roku decyzją nr 98017 przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.”

- Kościół Parafialny pod wezwaniem Św. Doroty (Wszystkich Świętych) w miejscowości Pszczonów – „Pszczonów należał z dawna do dóbr stołowych Arcybiskupów gnieźnieńskich, którzy założyli tu parafię, najprawdopodobniej na początku XIV w. i zaprowadzili prawo niemieckie. Arcybiskup Jarosław ze Skotnik sprzedał wójtostwo w 1366 roku niejakiemu Tomaszowi

z obowiązkiem oddawania dziesięciny miejscowemu plebanowi. Wieś zaliczała się jeszcze w XVI w. do kasztelanii łowickiej. Parafię uposażył Jakub z Sienna, arcybiskup. Kościół był pod wezwaniem W.W. Świętych i Św. Doroty. (…)

www.parafia-pszczonow.pl

Do parafii należą wsie: Bobiecko, Jacochów, Kalenice, Kuczków, Łagów, Pszczonów, Seligów, Uchań Dolny oraz Zakulin. Parafia powstała w XIII lub na początku XIV wieku, pierwotny kościół zbudowany był z drewna, uległ zniszczeniu prawdopodobnie w wyniku pożaru. Dalsze losy kościoła w Pszczonowie opowiada tablica z napisem, wmurowana w balustradzie chórowej tegoż kościoła. Kościół Pszczonowski jest cały murowany, jednonawowy, z filarami przy ścianach, na których spoczywa gotyckie sklepienie. Ma on 3 ołtarze, ambonę, ładną chrzcielnicę i 10 okien w pięknych gotyckich żelaznych ramach. Chór murowany wsparty jest na arkadach, balustrada również jest murowana. Kościół cały wewnątrz malowany był w roku 1901, kosztem 880 rubli, przez Leonarda Zdziarskiego; złocony przez Teodora Grabowskiego (obydwaj z Łęczycy). W roku 1937 profesor Władysław Cholewiński z Krakowa przeprowadził roboty restauracyjne i renowatorskie przy polichromii w Kościele pszczonowskim kosztem 3000 zł. Kościół stanowi obiekt zabytkowy. Do obiektów tych należy plebania, ogrodzenie cmentarza przykościelnego, grobowiec księży na cmentarzu grzebalnym oraz kilka drewnianych domów w Pszczonowie. Do zabytkowych przedmiotów należy Monstrancja, forektrony, obrazy oraz łódka do kadzidła. Do zabytków parafialnych należała także stara drewniana Kaplica stojąca niegdyś na terenie cmentarza, ale niestety spłonęła. Wieża kościelna - dzwonnica zbudowana w roku 1899 niestety zagrażała zawaleniem, dlatego do Pszczonowa został sprowadzony architekt Leszek Dunin. Ocenił on stan owej dzwonnicy jako bardzo zły i nakazał jej natychmiastowy remont, który został wykonany w roku 1959 przez mistrza Sztyburskiego i 4 robotników z Pszczonowa.

Parafia Pszczonów przeżywała swój kryzys w latach 1904-1908. Wtedy to władzę w parafii sprawował Ks. Franciszek Marcinkowski. Za jego czasów panował marjawityzm, tym groźniejszy dla Parafii Pszczonów, iż ówczesny Wikariusz pszczonowski Ks. Paradowski przystał do sekty i usiłował całą parafię pociągnąć za sobą, jednak dzięki miłości i oddaniu Ks. Marcinkowskiego udało się nawrócić parafian i usunąć Ks. Paradowskiego."

- Dzwonnica przy kościele parafialnym pod wezwaniem Św. Doroty
- Cmentarz przy kościele pod wezwaniem Św. Doroty
- Zwierzyniec – las mogiła zbiorcza z okresu II wojny światowej - w dniu 17 września 1944 roku w lesie zwierzynieckim rozstrzelanych zostało 20 skierniewiczan. Był to odwet wojsk hitlerowskich za zabitego żandarma. Co roku właśnie w tym dniu wokół pamiątkowej mogiły zbierają się mieszkańcy Miasta Skierniewice i Gminy Maków, aby oddać hołd pomordowanym.

Obiekty zabytkowe pozostają w średnim stanie technicznym, powinny zostać wyremontowane.

Walory turystyczne

Gmina Maków posiada cenne walory przyrodnicze, rekreacyjne oraz kulturowe. Predestynują one Gminę do rozwijania funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej na poziomie lokalnym oraz turystyki kwalifikowanej i tranzytowej w skali regionu.

Najwartościowsze przyrodniczo tereny to :

Rezerwat „Uroczysko Bażantarnia" - szczególne walory krajobrazowe i estetyczne tego obszaru podkreśla obecność około 40 sztuk pomnikowych dębów szypułkowych, w wieku ponad 300 lat.

Rezerwat „Źródła Borówki" - cenne w obszarze jest występowanie różnych zbiorowisk roślinnych – od łęgu jesionowo-olszowego w terenach źródliskowych Borówki po las grądowy, bór mieszany i bór świeży, z ponad 100-letnim drzewostanem sosnowym

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Zwierzyniec Królewski" - to przede wszystkim stary las, z mozaiką siedlisk, z sędziwymi dębami szypułkowymi (najstarsze z nich osiągają 230 lat), bukami zwyczajnymi, 200-letnimi grabami, 100-letnimi jesionami i wiązami.

Doliny rzeczne to kolejny, wyróżniający się w krajobrazie Gminy, element środowiska przyrodniczego. Szczególne urozmaicenie rzeźby terenu, a co za tym idzie jej malowniczość, towarzyszy dolinie rzeki Uchanki, na terenie wsi Święte Laski i Święte Nowaki.

Ciekawe zabytki architektury to:

- kościół parafii rzymsko- katolickiej p.w. Św. Wojciecha w Makowie;
- kościół parafii rzymsko-katolickiej Św. Doroty Dziewicy i Męczennicy w Pszczonowie; dzwonnica, kaplica cmentarna, cmentarz parafialny;

- pałacyk łowczego w Makowie;
- mogiła zbiorowa z krzyżem z czasów II wojny światowej w Zwierzyńcu;
- kapliczka Św. Rocha w Makowie.

Gmina prowadzi szereg imprez kulturalnych, niektóre z nich na stałe wpisały się w jej życie. Maków czynnie uczestniczy w konkursach/ spotkaniach realizowanych w szczególności na terenie województwa łódzkiego, ale również na terenie Polski. Gmina szczyci się znakomitym wykorzystaniem szansy jaką dają fundusze europejskie, dzięki czemu stała się rozpoznawalna i stanowi znakomity przykład dobrego i przemyślanego zarządzania. Dzięki m.in. dofinansowaniu otrzymanemu z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Maków mógł zorganizować kilka działań na rzecz promocji Gminy w regionie.

Niezwykłym atutem Gminy stanie się Uzdrowisko Skierniewice – Maków, które będzie obejmować wydzielony w 2012 roku w ramach Skierniewic obszar nazwany Osiedlem Zdrojowym oraz trzy sołectwa należące do Gminy Maków: Maków, Krężce i Dąbrowice. Uzdrowisko będzie funkcjonowało wyłącznie w granicach Osiedla Zdrojowego. Zasięg i kształt Osiedla uwarunkowany jest:
- lokalizacją ujęć wód termalnych, które są położone przy ul. Sobieskiego i ul. Unii Europejskiej/Rybickiego,
- terenów przeznaczonych pod inwestycje uzdrowiskowo-turystyczne,
- planowanych na obszarze byłego poligonu i w jego okolicy, terenów rekreacyjnych,
- istniejących obszarów produkcyjno-przemysłowych.

„Obszar Ochrony Uzdrowiskowej to prawnie wydzielony teren gminy (lub gmin), który posiada wody lub torfy lecznicze, klimat o właściwościach leczniczych oraz duże walory środowiskowe, przyrodnicze i kulturowe. Zasoby te pozwalają tworzyć i rozwijać usługi lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki. Obszar Ochrony Uzdrowiskowej jest więc pierwszym etapem powstawania Uzdrowiska. Budowa na jego terenie obiektów takich jak sanatoria, szpitale, zakłady przyrodolecznicze, przychodnie rehabilitacyjne umożliwia przekształcenie Obszaru Ochrony Uzdrowiskowej w Uzdrowisko.”[6]

Aby optymalnie wykorzystać walory Gminy oraz szanse, które powstaną po otworzeniu Uzdrowiska, niezbędne staje się wypromowanie Gminy.

Analiza SWOT służy określeniu najbardziej optymalnych kierunków rozwoju danego obszaru w oparciu o wskazanie następujących czynników:

- **S** (strenghts) – mocne strony, jako czynniki wewnętrzne; atut, zaleta, przewaga;
- **W** (weakness) – słabe strony, jako czynniki wewnętrzne; bariera, wada, słabość;
- **O** (opportunities) – szanse - czynniki zewnętrzne, mogące mieć pozytywny wpływ na jednostkę;

[6] Oficjalna strona internetowa Uzdrowiska, uzdrowisko.um.skierniewice.pl

- **T** (threats) – zagrożenia - czynniki zewnętrzne, mogące mieć negatywny wpływ na jednostkę.

- **SPOŁECZEŃSTWO, SYTUACJA SPOŁECZNA**

MOCNE STRONY

- Silnie zakorzenione więzi kulturowe, głęboka świadomość dziedzictwa historycznego i kulturowego;
- Przynależność do Lokalnej Grupy Działania „Gniazdo”;
- Działalność Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej;
- Podnoszenie kwalifikacji przez pracowników służby społecznej, znajomość problemów;
- Dobre położenie geostrategiczne Gminy;
- Duży potencjał i zaangażowanie dzieci i młodzieży w uczenie się i uczestnictwo w życiu Gminy;
- Utrudniony dostęp do narkotyków;
- Coraz większa aktywność fizyczna mieszkańców;
- Posiadanie trzech miast partnerskich;
- Coraz wyższe saldo migracji wewnętrznych (powrót do Gminy osób, które ją opuściły w poszukiwaniu lepszych warunków pracy i życia);
- Dobre warunki mieszkaniowe;
- Coraz mniejsza liczba osób korzystających ze wsparcia pomocy społecznej;
- Korzystanie ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego;

SŁABE STRONY

- Zmniejszająca się liczba ludności;
- Ujemny przyrost naturalny;
- Stopniowo wzrastająca liczba osób bezrobotnych;
- Stosunkowo niski poziom wykształcenia mieszkańców;
- Problem ubóstwa i marginalizacji osób ubogich oraz niepełnosprawnych;
- Występowanie problemu patologii społecznych;
- Niewystarczające środki na pomoc dla osób potrzebujących;
- Zbyt mała liczba miejsc spotkań ludzi młodych, ale również dorosłych i turystów;
- Zbyt małe możliwości rozwoju zawodowego i podwyższania kwalifikacji zawodowych;
- Ostatnim dostępnym szczeblem kształcenia jest poziom gimnazjalny;
- Brak pracy dla osób wykształconych, spełniającej ich ambicje i wykorzystującej wiedzę i umiejętności;

- **ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE**

MOCNE STRONY

- Usuwanie azbestu z obszaru Gminy;
- Brak zakładów przemysłowych emitujących znaczne zanieczyszczenia do powietrza;
- Istnienie Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Maków;
- Dość wysoka lesistość Gminy;
- Występowanie dolin rzecznych i łąk;
- Występowanie rezerwatów przyrody, pomników przyrody oraz zespołu przyrodniczo -krajobrazowego;
- Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii;
- Mała degradacja środowiska przyrodniczego;
- Stosunkowo niskie zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego na terenach oddalonych od ciągu komunikacyjnego Łyszkowice – Skierniewice;

SŁABE STRONY

- Brak kanalizacji;
- Brak większych powierzchniowych zbiorników wodnych np. jezior;
- Zanieczyszczenie powietrza szczególnie przy głównych ciągach komunikacyjnych;
- Zanieczyszczenie wód powierzchniowych;
- Zbyt małe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii;
- Występujące gleby są słabej jakości;
- Słaba świadomość ekologiczna społeczeństwa;

- **TURYSTYKA, SPORT, REKREACJA**

MOCNE STRONY

- Istnienie obiektów zabytkowych;
- Niewykorzystane tereny o wysokim potencjale dla inwestycji w sport, kulturę i rekreację;
- Funkcjonowanie jednostek kultury;
- Istnienie terenów, które można wykorzystać pod budowę obiektów kulturalno-sportowych;
- Potencjał inwestycyjny dla stworzenia uzdrowiska;
- Stałe imprezy wpisane w kalendarz Gminy;
- Coraz większa aktywność fizyczna mieszkańców;
- Cenne walory przyrodnicze, rekreacyjne oraz kulturowe;
- Dobrze oznakowane drogi;

SŁABE STRONY

- Brak wystarczającego zaplecza sportowego dla uczniów i młodzieży;
- Brak ścieżek rowerowych;
- Niewystarczająco rozwinięta baza turystyczna w postaci miejsc noclegowych, barów, czy małych restauracji, oferujących m.in. lokalne specjały;
- Brak gospodarstw agroturystycznych;
- Niewystarczająca promocja Gminy;
- Brak połączenia dotychczasowych działań promocyjnych z tymi wdrażanymi przez powiat i województwo łódzkie;
- Brak większych powierzchniowych zbiorników wodnych np. jezior;
- Obiekty zabytkowe wymagają remontu;
- Mała ilość miejsc rozrywki i wypoczynku;
- Brak edukacji ekologicznej wśród mieszkańców;

- **EDUKACJA I SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE**

MOCNE STRONY

- Wdrażanie projektów mających na celu zbliżenie społeczeństwa do wykorzystywania sieci internetowej, w tym m.in. przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu;
- Nowoczesne Gimnazjum w Makowie;
- Dobra baza szkolnictwa;
- Dobre wyposażenie szkół w komputery z dostępem do Internetu;
- Istnienie Świetlic Wiejskich;
- Wykorzystywanie funduszy unijnych dla realizacji projektów społecznych;

SŁABE STRONY

- Brak jednostek akademickich, nauka w Gminie kończy się na etapie gimnazjum;
- -Brak nowoczesnej hali sportowej
- Stosunkowo niski poziom wykształcenia mieszkańców;
- Nierówny dostęp do kształcenia;
- Zbyt mała ilość miejsc w przedszkolach;
- Marginalizacja dzieci i młodzieży, a także osób starszych o niższym statusie społecznym;

- **SZANSE**

- Utrzymujący się w Polsce wzrost gospodarczy;
- Wykorzystanie funduszy strukturalnych z Unii Europejskiej;
- Łatwiejszy dostęp do kredytów na rozwój działalności gospodarczej;
- Budowa sieci kanalizacyjnej i gazowej;
- Modernizacja istniejących i budowa nowych dróg;
- Promocja Gminy i jej walorów turystycznych;
- Rozwój działalności agroturystycznej, uzupełniającej ofertę turystyczną Gminy;
- Bliskość strategicznych ośrodków miejskich - Łodzi i Warszawy;
- Pozyskiwanie środków na prowadzenie zajęć pozalekcyjnych;
- Przekazywanie kolejnym pokoleniom wartości dziedzictwa kulturowego, a także kształtowanie świadomości ekologicznej;
- Dostosowanie obiektów użyteczności publicznej dla poruszania się osób niepełnosprawnych;
- Wykorzystanie cennych walorów Gminy w celu jej promocji, a także rozwoju drobnej przedsiębiorczości;
- Powstanie uzdrowiska;
- Wykorzystanie istniejącego potencjału terenów w celach inwestycyjnych;
- Stworzenie konkurencyjnej oferty inwestycyjnej Gminy;
- Tworzenie miejsc pracy poza sektorem rolnictwa, przy równoczesnym kształceniu osób odchodzących z tego sektora;
- Zwiększenie pomocy – nie tylko finansowej – dla osób ubogich i niepełnosprawnych;
- Opracowanie programu pomocy i wzmacniania aktywności wśród osób starszych;

- **ZAGROŻENIA**

- Bezrobocie strukturalne;
- Spadek szybkiego tempa wzrostu gospodarczego;
- Brak kapitału skłonnego do inwestowania na terenach wiejskich;
- Słaby rozwój małych i średnich firm spowodowany dużymi kosztami pracy – podatki, ZUS;
- Brak środków finansowych na rozwój przedsiębiorstw;
- Skomplikowane procedury i wysokie wymagania instytucji pomocowych udzielających wsparcia finansowego;
- Duża konkurencja pomiędzy gminami w zakresie pozyskiwania środków z funduszy UE;
- Niska opłacalność produkcji rolnej;
- Rozpowszechniony handel produktami przez sieć Internet oraz duża dostępność produktów o niskiej jakości i cenie np. z Chin, na czym mogą tracić lokalni przedsiębiorcy;
- Brak działalności związanej z opieką nad osobami starszymi, związanej przede wszystkim z wykształceniem umiejętności odnalezienia się w społeczeństwie, aktywizacji;

- **GŁÓWNE PROBLEMY DO ROZWIĄZANIA**

- Brak dobrego połączenia z autostradą A2;
- Brak wydzielonych terenów inwestycyjnych;
- Brak podstawowej infrastruktury technicznej sprzyjającej powstawaniu nowych przedsiębiorstw;
- Niewystarczające zaplecze techniczne – w szczególności sprzęt ratowniczy w jednostkach Ochotniczej Straży Pożarnej;
- Niska dochodowość gospodarstw rolnych, brak miejsc pracy dla osób odchodzących z rolnictwa;
- Bezrobocie strukturalne i długotrwałe;
- Stosunkowo niski poziom wykształcenia mieszkańców Gminy, w tym w szczególności rolników;
- Ubóstwo i brak dostatecznego wsparcia dla osób niepełnosprawnych;
- Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców;
- Niesprzyjające warunki dla powrotu matek na rynek pracy;
- Zanieczyszczenie powietrza;
- Niska świadomość ekologiczna mieszkańców;
- Niska efektywność energetyczna budynków użyteczności publicznej oraz prywatnych;
- Brak możliwości uzyskania wykształcenia wyższego na obszarze Gminy – edukacja kończy się na poziomie gimnazjalnym;

3. Zgodność ze strategicznymi dokumentami dotyczącymi rozwoju obszaru

STRATEGIA EUROPA 2020

Koncepcja wpisuje się w strategiczne ramy dokumentu „*Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*”, który jest

horyzontalnym programem rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej. Strategia proponuje trzy podstawowe, wzajemnie wzmacniające się priorytety:

- wzrost inteligentny (ang. *smart growth*), czyli rozwój oparty na wiedzy i innowacjach,
- wzrost zrównoważony (ang. *sustainable growth*), czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej,
- wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu (ang. *inclusive growth*), czyli wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Koncepcja wpisuje się w szczególności w projekty przewodnie:

- „Polityka przemysłowa w erze globalizacji" – projekt na rzecz poprawy otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do MŚP, oraz wspierania rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej, przygotowanej do konkurowania na rynkach światowych;
- „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia" – projekt na rzecz modernizacji rynków pracy i wzmocnienia pozycji obywateli poprzez rozwój kwalifikacji przez całe życie w celu zwiększenia współczynnika aktywności zawodowej i lepszego dopasowania popytu do podaży na rynku pracy, między innymi dzięki mobilności siły roboczej;

WSPÓLNE RAMY STRATEGICZNE

Koncepcja wpisuje się we *Wspólne Ramy Strategiczne* oraz przyczynia się do realizacji unijnej strategii na rzecz inteligentnego, zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu, zgodnie z zasadami spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, wspierając 8 cel tematyczny określony w art. 9 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006:

CT 8: *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników.* Cele oraz charakter koncepcji wpisują się w cele wytyczone we Wspólnych Ramach Strategicznych.

Umowa Partnerstwa

Koncepcja w swoich działaniach pozostaje w spójności z założeniami przyjętymi w dokumencie *Umowa Partnerstwa,* określającym strategię interwencji Funduszy Europejskich w ramach polityki spójności.

W dokumencie przedstawiono uzasadnienie wyboru celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych, zgodnie z którym:

Cel tematyczny 8.Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników (EFS, EFRR); Priorytet 8b (EFRR) wspieranie rozwoju przyjaznego dla zatrudnienia poprzez rozwój potencjałów endogenicznych jako elementu strategii terytorialnej dla obszarów ze specyficznymi potrzebami, łącznie z przekształceniem upadających regionów przemysłowych oraz działaniami na rzecz zwiększenia dostępności i rozwoju zasobów naturalnych i kulturowych, wymagają realizacji ze względu na „Niepełne wykorzystanie zasobów rynku pracy – potrzeba aktywizacji obszarów oraz optymalizacji wykorzystania ich potencjałów przyrodniczych, kulturowych i przestrzennych.

W ramach CT8 wyznaczono cel szczegółowy UP – bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy – jest on realizowany m.in. poprzez następujący priorytet:

- Poprawa adaptacyjności osób aktywnych zawodowo i pracodawców przedsiębiorstw sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MMŚP) (PI 8v.):
    - <u>Poprawa warunków sprzyjających wzrostowi zatrudnienia poprzez rozwój endogenicznych potencjałów (PI 8b.)</u>

Jak wskazano w diagnozie, najważniejszym elementem interwencji EFS jest wspieranie przejścia od bezrobocia do zatrudnienia z uwzględnieniem specyfiki wewnątrzregionalnej.

„Obok działań finansowanych z EFS, zwiększaniu zatrudnienia – poprzez tworzenie warunków dla tworzenia nowych miejsc pracy, między innymi poprzez samozatrudnienie – sprzyjać będą działania EFRR realizowane w ramach PI 8b., polegające na wykorzystaniu i rozwoju endogenicznych potencjałów obszarów (zidentyfikowanych w programie operacyjnym) wynikających w szczególności ze specyficznych uwarunkowań i zasobów przyrodniczych, przestrzennych i kulturowych. Działania w ramach PI 8b. mogą także polegać na tworzeniu sprzyjających warunków do działalności gospodarczej na obszarach, na których ze względu na uwarunkowania prawne czy związane z ochroną środowiska prowadzenie działalności gospodarczej jest trudniejsze niż na innych obszarach”.

POZIOM KRAJOWY

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Koncepcja wpisuje się w zapisy celu III.3.

Interwencje w ramach CT 8:

<u>Cel III.3.</u> Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych „Nierówne tempo rozwoju jest naturalnym elementem procesów gospodarczych zachodzących zarówno na świecie, jak i w Polsce. Wyzwaniem staje się w tym kontekście pogodzenie interesów rozwojowych państwa związanych z konkurencyjnością regionów i jej wzmacnianiem w skali kraju i na arenie

międzynarodowej oraz z niedopuszczaniem do powiększania się zróżnicowań regionalnych. Nowa polityka regionalna kierować musi więc wysiłki na rzecz wzmacniania endogenicznych potencjałów wszystkich terytoriów oraz rozwijania mechanizmów wzmacniających rozprzestrzenianie procesów rozwojowych z głównych ośrodków wzrostu na otoczenie. Obok tych działań wspomagane będą procesy rozwojowe na obszarach problemowych, przede wszystkim przez zwiększanie przez nie możliwości absorpcji czynników wzrostu (kapitału, wykwalifikowanych kadr, wiedzy, innowacji).

Takie podejście oznacza nadanie szczególnej roli ośrodkom miejskim wraz z ich otoczeniem jako centrom procesów rozwojowych zarówno w skali kraju, jak i regionu. Poprzez politykę regionalną ukierunkowaną na rozwijanie powiązań funkcjonalnych, infrastrukturalnych i instytucjonalnych między ośrodkami wojewódzkimi, zakłada się pełne wykorzystanie czynników rozwojowych opartych na regionalnych i lokalnych potencjałach oraz przepływ impulsów rozwojowych nie tylko między ośrodkami wojewódzkimi, ale i do dalszego ich otoczenia”

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie

Koncepcja jest komplementarna wobec celu 1 Strategii, opisanego poniżej.

Interwencje w ramach CT 8:

Cel 1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów:

„Z punktu widzenia budowy konkurencyjności regionów i efektywnego wykorzystania całego ich obszaru istotne jest nie tylko wsparcie dla stałego podwyższania konkurencyjności ośrodków wzrostu, ale także kreowanie warunków dla wykorzystania potencjału rozwojowego pozostałej, możliwie dużej części poszczególnych regionów. Odbywać się to będzie poprzez wzmacnianie potencjału do absorpcji i rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszary położone poza funkcjonalnymi obszarami ośrodków wojewódzkich, tj. ośrodki subregionalne i lokalne, obszary wiejskie. (...) Zakłada się, że dzięki takiemu zogniskowaniu uwagi polityki regionalnej nastąpi przenikanie zasobów z najważniejszych ośrodków wzrostu (ośrodków wojewódzkich) do pozostałych terytoriów, w tym ośrodków o znaczeniu subregionalnym i lokalnym. Dla rozwoju regionów obok wykorzystania potencjału największych ośrodków miejskich oraz kreowania warunków dla rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszar całego województwa, <u>duże znaczenie ma też wykorzystanie, bazujących na lokalnych czynnikach rozwojowych, specyficznych terytorialnie walorów objawiających się w postaci specjalizacji regionalnej (np. w zakresie branż produkcji przemysłowej, zaawansowanego rolnictwa czy turystyki).”</u>

Kierunki działań polityki regionalnej w ramach celu 1 obejmują m.in. kierunek nr 3:

<u>1.3.</u> Budowa podstaw konkurencyjności województw – działania tematyczne

Działania te dotyczą najważniejszych czynników rozwoju regionalnego i obejmują m.in.:

<u>1.3.6</u>. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego

„(…) polityka regionalna będzie:

- sprzyjać ochronie środowiska przyrodniczego, jak i jego racjonalnemu wykorzystaniu dla zaspokojenia potrzeb społecznych i gospodarczych (w tym turystycznych),
- zachowywać i rozwijać, a przede wszystkim szeroko udostępniać, zasoby kulturowe regionów oraz ułatwiać ich wykorzystanie społeczne i gospodarcze,
- wspierać promocję i rozwój turystyki przyjazdowej, w tym wykorzystującej potencjał uzdrowiskowy. (…)

Dla uruchamiania rozprzestrzeniania procesów rozwojowych niezbędna jest jednak polityka wykorzystywania walorów przyrodniczych i kulturowych położonych w oddaleniu od ośrodków wojewódzkich (np. w postaci specjalnych priorytetów bądź kryteriów wyboru) – i rozszerzania dzięki temu możliwości wykorzystywania turystyki jako dźwigni rozwoju i restrukturyzacji w ośrodkach subregionalnych, lokalnych i na obszarach wiejskich."

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012 - 2020

Jak zapisano w Strategii, „Obszary wiejskie w Polsce powinny być postrzegane poprzez pryzmat znajdujących się tam zasobów, które stanowią cenne, niepowtarzalne uzupełnienie zasobów zgromadzonych na obszarach miejskich. Zaprezentowana wizja rozwoju terenów wiejskich powinna znaleźć odzwierciedlenie w celach i priorytetach pozostałych strategii rozwoju. Potencjał obszarów wiejskich to nie tylko zasoby materialne służące funkcjom społecznym i ekonomicznym obszarów wiejskich, ale także wartości środowiskowe (w tym przyrodnicze i krajobrazowe) oraz niematerialne, w tym m.in. tradycja i kultura. W Europie coraz powszechniejsze staje się traktowanie obszarów wiejskich jako dostarczyciela dóbr publicznych."

Przejawia się komplementarność względem:

Cel szczegółowy 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej

Priorytet 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej zapewniającej mieszkańcom obszarów wiejskich dostęp do dóbr i usług

„Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich wpłynie na łatwiejszy dostęp do dóbr i usług publicznych o wysokiej jakości. W związku z tym należy podjąć intensywne działania na rzecz budowy i modernizacji/rozwoju szeroko pojętej infrastruktury edukacji (w tym np. remonty i budowa obiektów szkolnych na obszarach wiejskich), a także tworzyć i modernizować infrastrukturę dla inkubowania przedsięwzięć społecznych i obywatelskich. Ponadto w ramach tego priorytetu powinny być realizowane działania, służące budowie i rozwojowi infrastruktury kultury i turystyki oraz promocji dziedzictwa kulturowego. Przyczyni się to do stworzenia bogatej oferty turystycznej i kulturowej na wysokim poziomie poprzez m.in. budowę i modernizację lokalnej bazy turystycznej, utrzymanie

i ochronę dziedzictwa kulturowego (m.in. dzięki wsparciu lokalnych i ponadlokalnych inicjatyw skierowanych na kultywowanie tradycji) czy też rewitalizację obszarów zdegradowanych."

DŁUGOOKRESOWA STRATEGIA ROZWOJU KRAJU. POLSKA 2030 - TRZECIA FALA NOWOCZESNOŚCI

Głównym celem przedstawionych w niniejszym dokumencie działań jest *poprawa jakości życia Polaków.* Osiągnięcie tego celu powinno być mierzone, z jednej strony, wzrostem produktu krajowego brutto (PKB) na mieszkańca, a z drugiej zwiększeniem spójności społecznej oraz zmniejszeniem nierównomierności o charakterze terytorialnym, jak również skalą skoku cywilizacyjnego społeczeństwa oraz innowacyjności gospodarki w stosunku do innych krajów. Osiąganie strategicznego celu kluczowego będzie możliwe dzięki podjęciu działań w trzech strategicznych obszarach zadaniowych:

- *konkurencyjności i innowacyjności (modernizacji)* - nastawiony na zbudowanie nowych przewag konkurencyjnych Polski opartych o wzrost KI (wzrost kapitału ludzkiego, społecznego, relacyjnego, strukturalnego) i wykorzystanie impetu cyfrowego, co daje w efekcie większą konkurencyjność
- *równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski (dyfuzji)* - zgodnie z zasadami rozbudzania potencjału rozwojowego odpowiednich obszarów mechanizmami dyfuzji i absorpcji oraz polityką spójności społecznej, co daje w efekcie zwiększenie potencjału konkurencyjności Polski,
- *efektywności i sprawności państwa (efektywności)* - usprawniający funkcje przyjaznego i pomocnego państwa działającego efektywnie w kluczowych obszarach interwencji.

Koncepcja wpisuje się przede wszystkim w obszar: *równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski*, realizując poniżej wymienione cele.

Jak zapisano w wyjaśnieniu celów w ramach wskazanego obszaru: „(…) wyzwaniem jest też budowanie endogenicznych potencjałów (wykorzystanie zasobów wewnętrznych) wzrostu w ośrodkach peryferyjnych, również po to, aby zwiększyć możliwości absorpcji przez nie impulsów rozwojowych płynących z biegunów wzrostu. Takie podejście do polityki rozwoju określamy mianem modelu terytorialnego równoważenia rozwoju i wpisuje się ono w szeroko rozumiany filar terytorialnego równoważenia rozwoju DSRK. Tak rozumiany model terytorialnego równoważenia rozwoju jest spójny z tym, który przedstawiony został w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju."

Cel 8 - *Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych*

<u>Kierunek interwencji: Rewitalizacja obszarów problemowych w miastach.</u>

- Wspieranie wykorzystania zasobów lokalnych (przyrodniczych, rolniczych, kulturowych) na obszarach wiejskich oraz wspierania lokalnej przedsiębiorczości.

Program Rozwoju Turystyki do roku 2020, Załącznik do uchwały nr 143/2015 Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 2015 r. (**PRT do roku 2020**)

Program Rozwoju Turystyki do 2020 roku jest programem wykonawczym do *Strategii Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020"*, gdzie, **celem głównym** jest *wysoce konkurencyjna gospodarka (innowacyjna i efektywna), oparta na wiedzy i współpracy*. Cel ten realizowany jest poprzez 4 cele szczegółowe:

Cel 1. Dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki;

Cel 2. Stymulowanie innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy;

Cel 3. Wzrost efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i surowców;

Cel 4. Wzrost umiędzynarodowienia polskiej gospodarki.

PRT do 2020 roku, jako program wykonawczy do SIEG, wpisuje się przede wszystkim w:

cel 1. i kierunek działania 1.4.: Ułatwienie przedsiębiorstwom dostępu do kapitału we wszystkich fazach ich rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału wysokiego ryzyka i sektora MŚP

oraz w **cel 2**. i kierunki działania:

2.2. Budowa ram dla prowadzenia efektywnej polityki innowacyjności;

2.3. Wspieranie współpracy w systemie innowacji;

2.4. Kształtowanie kultury innowacyjnej oraz szersze włączenie społeczeństwa w proces tworzenia innowacji;

2.5. Wspieranie rozwoju kadr dla innowacyjnej i efektywnej gospodarki;

a także **w cel 4.:**

kierunek działań 4.3.: „Promowanie gospodarki polskiej, polskich przedsiębiorstw oraz wizerunku Polski na arenie międzynarodowej".

Jak zapisano w Diagnozie *PRT do roku 2020*: „W związku z postępującą redukcją pracochłonności nowoczesnych gospodarek, intensywnie rozwija się nowa, interdyscyplinarna gałąź gospodarki, tzw. przemysł wolnego czasu. Związana jest ona z odpoczynkiem i poświęcaniem czasu wolnego

przez osoby indywidualne na własne zainteresowania i potrzeby. Odbiorcą produktów przemysłu czasu wolnego jest tzw. generacja czasu wolnego, która – co warto zaznaczyć – reprezentuje wszystkie grupy wiekowe. Tworzy to dodatkowe szanse dla rozwoju turystyki, sportu, branży kulturalno-rozrywkowej oraz związanych z nią przemysłów kreatywnych, a także szeregu usług, w tym medycznych. (…) Istotnym elementem kształtowania potencjału turystycznego jest tworzenie produktów turystycznych, przede wszystkim na poziomie lokalnym, we współpracy branży turystycznej i samorządu terytorialnego, a także na poziomie regionalnym w odniesieniu do produktów wykraczających poza granice jednego regionu. Koncepcja „od idei do produktu" stanowi podstawowy kierunek tego obszaru, a zasada „myśl globalnie, działaj lokalnie" powinna być powszechnie stosowana. (…) **Województwo łódzkie** posiada potencjał do rozwoju turystyki aktywnej, agroturystyki oraz turystyki biznesowej. Atrakcyjność turystyczna województwa łódzkiego wynika z wyjątkowego położenia w sercu Polski, zróżnicowania przyrodniczego oraz różnorodności kultury materialnej i duchowej. Przez region łódzki przebiegają szlaki kulturowe o zasięgu europejskim: Szlak Romański, Cysterski, Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej oraz Grunwaldzki. Walorami przyrodniczymi są doliny rzek: Pilicy i Warty oraz zbiorniki wodne: Zalew Sulejowski i Jeziorsko. W Łodzi zlokalizowane są zabytki architektury przemysłowej oraz unikatowe zespoły urbanistyczne. Ważnymi ośrodkami kultury są: Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Opoczno, Łowicz, Nieborów, Skierniewice. Region posiada szeroką ofertę festiwalową o randze międzynarodowej."

Wizja rozwoju turystyki do 2020 roku zawarta w *PRT do 2020 roku*

Nowoczesna i otwarta gospodarka turystyczna, oparta na inteligentnych specjalizacjach turystycznych w polskich regionach, stanowiąca bazujący na wiedzy jeden z kluczowych czynników rozwoju regionalnego i kraju, wzmacniająca konkurencyjność kraju w Unii Europejskiej.

Celem głównym PRT jest: *Wzmocnienie rozwoju konkurencyjnej i innowacyjnej turystyki poprzez wspieranie przedsiębiorstw, organizacji i instytucji oraz inicjatyw sektora turystyki, z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.*

Elementami realizacyjnymi celu głównego są m.in. następujące, w stosunku do których koncepcja wykazuje komplementarność:

- wykorzystanie regionalnych potencjałów oraz zasobów do tworzenia specjalizacji turystycznych, jako elementu nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarki,
- włączenie wsparcia turystyki w ramach budowy spójności regionalnej i tworzenia szans rozwojowych regionów w oparciu o infrastrukturę, walory i potencjał dla rozwoju turystyki,
- uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju we wszystkich realizowanych zadaniach.

W PRT określono 4 cele operacyjne. Koncepcja jest w szczególności komplementarny wobec celów:

Cel operacyjny 3: Promocja priorytetowych obszarów produktów turystycznych kraju i regionów oraz specjalizacji gospodarczych opartych na turystyce.

Zadania:

3.1. Promocja regionalnych produktów turystycznych i specjalizacji regionalnych w turystyce.

3.4. Wsparcie promocji turystyki i inicjatyw związanych z jej rozwojem, m.in. na bazie dziedzictwa kulturowego i rekreacji.

Cel operacyjny 4: Zagospodarowanie i modernizacja przestrzeni dla rozwoju turystyki i infrastruktury turystycznej, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju i przepisów ochrony środowiska.

Zadania:

4.1. Wsparcie inwestycji turystycznych w ramach programów rewitalizacji, rozwoju miast i obszarów wiejskich oraz tworzenie nowych usług.

4.2. Wsparcie działań na rzecz rozbudowy infrastruktury turystycznej.

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020

Przedmiotowa koncepcja jest spójna i wpisuje się w poniżej przedstawione cele Strategii:

Interwencje w ramach CT 8:

Cel operacyjny 5. Wysoki standard i dostęp do usług publicznych

„W zakresie infrastruktury sportu, turystyki, rekreacji zakłada się unowocześnienie bazy turystycznej i obiektów sportowych oraz podjęcie zintegrowanych działań na rzecz rozwoju turystyki aktywnej, uzdrowiskowej i kulturowej."

5.3. Rozwój usług i poprawa dostępu do sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji

5.3.1. rozwój bazy kultury, sportu, turystyki i rekreacji, m. in. poprzez: wspieranie działań na rzecz podnoszenia atrakcyjności i unowocześnienia bazy kultury, bazy sportowo-rekreacyjnej, w tym w placówkach edukacyjnych, bazy widowiskowej, biznesowo-konferencyjnej oraz bazy i infrastruktury turystycznej, w tym szlaków turystycznych, zorientowanej na turystykę uzdrowiskową, aktywną i kulturową, wspieranie cyfryzacji zasobów i usług turystyki, kultury oraz zasobów dziedzictwa kulturowego.

Wpływ koncepcji na rozwój obszarów wskazanych w polityce terytorialno-funkcjonalnej SRWŁ 2020, których strategiczne kierunki działań oparte są na wykorzystaniu walorów kulturowych i przyrodniczych do rozwoju gospodarki turystycznej

Zgodnie z zapisami Strategii: „W nadchodzącej dekadzie najważniejszymi wyzwaniami rozwojowymi na obszarach miejskich będzie umiejętność wykorzystywania potencjałów endogenicznych dla kreowania wzrostu gospodarczego i budowania przewag konkurencyjnych oraz poprawa jakości życia mieszkańców. (…) Obszary wiejskie postrzegane są w sposób kompleksowy i wielofunkcyjny, jako miejsce życia, pracy i wypoczynku. Zakłada się rozwój innowacyjnego rolnictwa oraz kształtowanie pozarolniczych form działalności gospodarczej, które generować będzie nowe miejsca pracy m. in. w przetwórstwie, usługach, handlu, turystyce i agroturystyce, rzemiośle i rękodzielnictwie."

Gmina Skierniewice, w tym miejscowość Budy Grabskie jako obszar wiejski wpisuje się w **cel strategiczny:** Atrakcyjne osadniczo obszary wiejskie, wykorzystujące potencjały wewnętrzne dla rozwoju wielofunkcyjnego. Koncepcja wpisuje się w szczególności w s**trategiczny kierunek działań:**

Wspieranie działań na rzecz rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw sektora pozarolniczego.

Koncepcja przyczynia się do realizacji celu strategicznego:

Obszary rozwoju turystyki uzdrowiskowej, konferencyjnej, sportowej i aktywnej o znaczeniu ponadlokalnym, wykorzystujące endogeniczne potencjały środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego

Wpisuje się w szczególności w następujące strategiczne kierunki działań:

- Wspieranie działań na rzecz rozwoju turystyki aktywnej, rekreacyjnej, sportowej i geoturystyki oraz bazy turystycznej, w tym agroturystyki.
- Wspieranie działań na rzecz budowania zintegrowanych produktów turystycznych opartych na walorach kulturowych i przyrodniczych, w tym geologicznych, oraz kultywowaniu tradycji.
- Wspieranie działań na rzecz wykreowania wizerunku obszarów jako atrakcyjnych turystycznie.
- Wspieranie działań na rzecz poprawy czystości wód Zalewu Sulejowskiego i Zbiornika Jeziorsko oraz terenów leśnych.
- Wspieranie działań na rzecz zwiększenia dostępności transportowej zewnętrznej i wewnętrznej.
- Wspieranie działań na rzecz rozwoju powiązań funkcjonalno-przestrzennych o wymiarze ponadregionalnym (Pasmo kulturowo-turystyczne Pilicy, Pasmo kulturowo-turystyczne Warty, Pasmo kulturowo-turystyczne Bzury).

Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020

OP VI *Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu* łączy w sobie zakres interwencji

CT6 *Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami* (PI 6c),

CT8 *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników* (PI 8b), oraz

CT9 *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją* (PI 9b),

które finansowane będą z EFRR.

Połączenie trzech CT w ramach jednej OP przyczyni się do zmaksymalizowania oczekiwanych efektów realizacji interwencji w ramach poszczególnych PI i stanowić będzie bardziej skuteczne rozwiązanie niż realizacja przedsięwzięć w ramach osi monotematycznej. (…)

Działania realizowane w ramach OP przyczynią się do osiągnięcia celów szczegółowych UP*:*

zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie, bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy, ograniczenie ryzyka wykluczenia społecznego spowodowanego dysproporcjami w dostępie do usług publicznych, włączenie społeczności zamieszkujących obszary peryferyjne i zdegradowane.

Koncepcja wpisuje się w:

Priorytet inwestycyjny 8b Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój

Cel szczegółowy: Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej.

Uzasadnienie celu szczegółowego – oczekiwane rezultaty:

PI 8b ukierunkowany jest na wykorzystanie i rozwój potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego, opartych na walorach przyrodniczych i kulturowych, określonych w polityce terytorialno-funkcjonalnej SRWŁ 2020 w celu rozwoju przedsiębiorczości z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki. Region łódzki posiada zasoby przyrodnicze i walory dziedzictwa kulturowego, które nie są w pełni wykorzystywane. Podstawową barierą jest brak lub niska jakość infrastruktury turystycznej pozwalającej na rozwój aktywności gospodarczej. Efektywne wykorzystanie potencjałów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego przyczyni się do rozwoju gospodarki turystycznej oraz produktów regionalnych.

Interwencja w ramach PI 8b wpłynie na tworzenie warunków do utrzymania i wzrostu zatrudnienia w gospodarce turystycznej, która stanowi, zgodnie z komunikatem Komisji Europejskiej przyjętym w 2010r. „*Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego*", trzeci pod względem znaczenia obszar działalności społeczno-gospodarczej w krajach UE. Rozwój tego sektora działalności gospodarczej wpłynie na wzrost gospodarczy i zatrudnienie, a jednocześnie przyczyni się do rozwoju integracji społeczno-gospodarczej w województwie łódzkim. Interwencja zaplanowana w ramach PI 8b przyczyni się

do osiągnięcia celu szczegółowego **Umowy Partnerstwa** ***„bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy”.***

W ramach PI 8b wspierane będą inwestycje wynikające z planu działania przygotowanego przez jednostkę/jednostki samorządu terytorialnego zapewniającego spójną, zintegrowaną koncepcję rozwoju potencjałów endogenicznych obszaru opartych na walorach przyrodniczo-kulturowych, które przyczynią się do wzrostu przedsiębiorczości oraz tworzenia miejsc pracy w gospodarce turystycznej. Wsparcie uzyskają inwestycje wpływające na wzrost aktywności gospodarczej polegające na budowie, przebudowie infrastruktury turystycznej (w tym obiektów i urządzeń) wraz z zakupem wyposażenia i sprzętu oraz zagospodarowaniu otoczenia pozostającego w bezpośredniej lokalizacji inwestycji. W ramach interwencji PI 8b wsparcie mogą uzyskać również projekty związane z adaptacją obiektów do pełnienia funkcji turystycznych. (…)

Projekty w zakresie PI 8b będą mogły być realizowane na obszarze całego województwa łódzkiego, w szczególności na obszarach wskazanych w polityce terytorialno-funkcjonalnej SRWŁ 2020, których strategiczne kierunki działań oparte są na wykorzystaniu walorów kulturowych i przyrodniczych do rozwoju gospodarki turystycznej.

Realizacja ww. przedsięwzięć przyczyni się do osiągnięcia założonego celu szczegółowego PI 8b. **Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach PI 8b:**

Budowa, przebudowa infrastruktury turystycznej (w tym obiektów i urządzeń) wraz z zakupem wyposażenia i sprzętu oraz zagospodarowanie otoczenia pozostającego w bezpośredniej lokalizacji inwestycji. W ramach interwencji PI 8b wsparcie mogą uzyskać również projekty związane z adaptacją obiektów do pełnienia funkcji turystycznych.

Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020

Koncepcja wpisuje się w oś priorytetową VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu

Jak zapisano w SZOOP, w ramach osi priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu realizowane będą trzy cele tematyczne:

CT 6 Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami

Działanie VI.1. Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury

CT 8 Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników

Działanie VI.2 Rozwój gospodarki turystycznej

CT 9 Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją

Działanie VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego

„Interwencja zaplanowana w ramach OP VI będzie zorientowana na niwelowanie skutków wykluczenia społecznego na terenach problemowych (w tym obszarach zdegradowanych) oraz wykorzystanie i rozwój potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego opartych na walorach przyrodniczo-kulturowych, szczególnie w aspekcie tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi gospodarki turystycznej, w tym powstawania nowych miejsc pracy.

W ramach interwencji nastąpi również podniesienie jakości i dostępności usług kulturalnych poprzez realizację przedsięwzięć z zakresu ochrony, zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju instytucji kultury.

Planowane w ramach OP VI przedsięwzięcia w zakresie usług kulturalnych i turystycznych, rozwoju potencjałów endogenicznych obszarów o specyficznych potrzebach oraz rewitalizacji obszarów zdegradowanych przyczynią się do ożywienia społeczno-gospodarczego regionu, jak i wpłyną na podniesienie jakości i atrakcyjności życia mieszkańców województwa łódzkiego. Ograniczenie występowania negatywnych zjawisk społecznych będzie następowało poprzez realizację szerokiego spektrum inwestycji infrastrukturalnych prowadzących do aktywizacji społeczno-gospodarczej na terenach problemowych, włączenia społecznego oraz zwiększenia poziomu uczestnictwa w kulturze mieszkańców województwa.”

4. Wykorzystanie walorów danego obszaru do rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej

Walory turystyczne

Gmina Maków posiada cenne walory przyrodnicze, rekreacyjne oraz kulturowe. Predestynują one Gminę do rozwijania funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej na poziomie lokalnym oraz turystyki kwalifikowanej i tranzytowej w skali regionu.

Najwartościowsze przyrodniczo tereny to :

Rezerwat „Uroczysko Bażantarnia" - szczególne walory krajobrazowe i estetyczne tego obszaru podkreśla obecność około 40 sztuk pomnikowych dębów szypułkowych, w wieku ponad 300 lat.

Rezerwat „Źródła Borówki" - cenne w obszarze jest występowanie różnych zbiorowisk roślinnych – od łęgu jesionowo-olszowego w terenach źródliskowych Borówki po las grądowy, bór mieszany i bór świeży, z ponad 100-letnim drzewostanem sosnowym

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Zwierzyniec Królewski" - to przede wszystkim stary las, z mozaiką siedlisk, z sędziwymi dębami szypułkowymi (najstarsze z nich osiągają 230 lat), bukami zwyczajnymi, 200-letnimi grabami, 100-letnimi jesionami i wiązami.

Doliny rzeczne to kolejny, wyróżniający się w krajobrazie Gminy, element środowiska przyrodniczego. Szczególne urozmaicenie rzeźby terenu, a co za tym idzie jej malowniczość, towarzyszy dolinie rzeki Uchanki, na terenie wsi Święte Laski i Święte Nowaki.

Ciekawe zabytki architektury to:

- kościół parafii rzymsko- katolickiej p.w. Św. Wojciecha w Makowie;
- kościół parafii rzymsko-katolickiej Św. Doroty Dziewicy i Męczennicy w Pszczonowie; dzwonnica, kaplica cmentarna, cmentarz parafialny;
- pałacyk łowczego w Makowie;
- mogiła zbiorowa z krzyżem z czasów II wojny światowej w Zwierzyńcu;
- kapliczka Św. Rocha w Makowie.

Gmina prowadzi szereg imprez kulturalnych, niektóre z nich na stałe wpisały się w jej życie. Maków czynnie uczestniczy w konkursach/ spotkaniach realizowanych w szczególności na terenie województwa łódzkiego, ale również na terenie Polski. Gmina szczyci się znakomitym wykorzystaniem szansy jaką dają fundusze europejskie, dzięki czemu stała się rozpoznawalna i stanowi znakomity przykład dobrego i przemyślanego zarządzania. Dzięki m.in. dofinansowaniu otrzymanemu z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Maków mógł zorganizować kilka działań na rzecz promocji Gminy w regionie.

Niezwykłym atutem Gminy stanie się Uzdrowisko Skierniewice – Maków, które będzie obejmować wydzielony w 2012 roku w ramach Skierniewic obszar nazwany Osiedlem Zdrojowym oraz trzy sołectwa należące do Gminy Maków: Maków, Krężce i Dąbrowice. Uzdrowisko będzie funkcjonowało wyłącznie w granicach Osiedla Zdrojowego. Zasięg i kształt Osiedla uwarunkowany jest:
- lokalizacją ujęć wód termalnych, które są położone przy ul. Sobieskiego i ul. Unii Europejskiej/Rybickiego,
- terenów przeznaczonych pod inwestycje uzdrowiskowo-turystyczne,
- planowanych na obszarze byłego poligonu i w jego okolicy, terenów rekreacyjnych,

- istniejących obszarów produkcyjno-przemysłowych.

„Obszar Ochrony Uzdrowiskowej to prawnie wydzielony teren gminy (lub gmin), który posiada wody lub torfy lecznicze, klimat o właściwościach leczniczych oraz duże walory środowiskowe, przyrodnicze i kulturowe. Zasoby te pozwalają tworzyć i rozwijać usługi lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki. Obszar Ochrony Uzdrowiskowej jest więc pierwszym etapem powstawania Uzdrowiska. Budowa na jego terenie obiektów takich jak sanatoria, szpitale, zakłady przyrodolecznicze, przychodnie rehabilitacyjne umożliwia przekształcenie Obszaru Ochrony Uzdrowiskowej w Uzdrowisko."[7]

Aby optymalnie wykorzystać walory Gminy oraz szanse, które powstaną po otworzeniu Uzdrowiska, niezbędne staje się wypromowanie Gminy.

Analiza SWOT służy określeniu najbardziej optymalnych kierunków rozwoju danego obszaru w oparciu o wskazanie następujących czynników:

- **S** (strenghts) – mocne strony, jako czynniki wewnętrzne; atut, zaleta, przewaga;
- **W** (weakness) – słabe strony, jako czynniki wewnętrzne; bariera, wada, słabość;
- **O** (opportunities) – szanse - czynniki zewnętrzne, mogące mieć pozytywny wpływ na jednostkę;
- **T** (threats) – zagrożenia - czynniki zewnętrzne, mogące mieć negatywny wpływ na jednostkę.

5. Wykaz działań, których realizacja przyczyni się do tworzenia warunków dla powstawania nowych miejsc pracy, a także zapewnienia trwałości istniejących miejsc pracy

W oparciu o analizę SWOT oraz przedstawione we wcześniejszych rozdziałach uwarunkowania rozwoju Gminy, poniżej określono cel główny oraz cele strategiczne dla rozwoju turystyki w Gminie Maków. Każdy z celów posiada konkretne działania.

[7] Oficjalna strona internetowa Uzdrowiska, uzdrowisko.um.skierniewice.pl

CEL GŁÓWNY określono jako:

Zrównoważony rozwój gminy Maków poprzez tworzenie nowych produktów turystycznych

Zgodnie z definicją podaną w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (tekst jednolity Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627), pod pojęciem zrównoważony rozwój rozumie się „taki rozwój społeczno- gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń."

Cel główny ma zatem służyć rozwojowi społeczno- gospodarczemu Gminy przy wykorzystaniu jej zasobów, służących promocji i rozwojowi turystycznemu, z zachowaniem ładu przestrzennego oraz równowagi przyrodniczej.

Realizacji celu głównego służą następujące **CELE STRATEGICZNE**:

I.	**Aktywizacja i rozwój przedsiębiorczości mieszkańców gminy Maków.**
II.	**Poprawa warunków zamieszkania, życia i pracy lokalnej ludności.**
III.	**Ochrona środowiska przyrodniczego oraz kształtowanie ładu przestrzennego Gminy.**
IV.	**Zwiększenie atrakcyjności turystycznej Gminy.**

Poniżej przedstawiono opis celów strategicznych przyporządkowując im cele cząstkowe.

OPIS CELÓW STRATEGICZNYCH

Cel strategiczny

I. Aktywizacja i rozwój przedsiębiorczości mieszkańców gminy Maków.

Realizowany będzie poprzez działania:

a. Rozwój agroturystyki i ekoturystyki;
b. Dywersyfikację działalności gospodarczej opartej na rolnictwie;
c. Kształtowanie postaw przedsiębiorczych;
d. Upowszechnianie procesu dokształcania się wśród osób dorosłych;
e. Aktywną działalność w Lokalnej Grupie Działania „Gniazdo".

Rozwój marki „**Maków**” uzależniony jest nie tylko od władz samorządowych, wiele zależy również od samych mieszkańców Gminy. Dlatego tak ważna staje się aktywizacja lokalnych społeczności oraz rozwój małej przedsiębiorczości, związanej m.in. z branżą turystyczną i okołoturystyczną. Mieszkańcy swoją działalnością mogą przyczyniać się do rozwoju Marki oraz funkcji turystycznej Gminy. Proces aktywizacji powinien rozpocząć się od upowszechniania rozwoju osobistego, organizacji szkoleń, kursów, które będą podnosiły kwalifikacje miejscowej ludności lub wskazywały możliwe ścieżki rozwoju, przekwalifikowania się, założenia własnej działalności gospodarczej, bądź odejścia od rolnictwa i nadania gospodarstwu rolnemu nowej funkcji.

Szansą dla Gminy i jej mieszkańców jest działalność agroturystyczna, rozwój ekoturystyki, produkcja żywności ekologicznej. Mieszkańcy muszą mieć jednak możliwość wymiany poglądów, doświadczeń, nawiązania współpracy, dzięki czemu o wiele łatwiej będzie im wdrażać nowe rozwiązania. W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność wykorzystywania lokalnych zasobów Gminy, które wyróżniają ją spośród innych jednostek, a zatem stanowią ogromny potencjał dla jej rozwoju. Wspomniane rodzaje turystycznej aktywności zyskują coraz bardziej na popularności. Coraz bardziej doceniany jest wypoczynek w spokojnym, zacisznym miejscu, z dala od miejskiego zgiełku. Zainteresowaniem cieszą się obszary nieskażone ludzką działalnością, miejsca gdzie można spacerować, jeździć na rowerze i delektować się przyrodą.

Cel strategiczny

II. Poprawa warunków zamieszkania, życia i pracy lokalnej ludności.

Realizowany będzie poprzez działania:

a. Wsparcie edukacji przedszkolnej oraz promowanie dokształcania się;
b. Zwiększenie dostępu do podstawowej infrastruktury technicznej;
c. Wykorzystanie przynależności do LGD „Gniazdo” m.in. dla realizacji projektów dofinansowywanych ze środków UE;
d. Aktywizacja lokalnej ludności; rozwój przedsiębiorczości opartej o lokalne zasoby.

Poprawie warunków pracy służyć ma również aktywizacja społeczności, wskazywanie nowych możliwości rozwoju gospodarstw rolnych, wykorzystywanie lokalnych zasobów, współpraca, ale również dokształcanie się i poszukiwanie zupełnie nowych rozwiązań.

Wszystkie inwestycje oraz działania społeczne realizowane przez Gminę służą lokalnej ludności. Stanowią one podstawę dla rozwoju jej mieszkańców, którzy wykorzystując własne umiejętności tworzą wartość dodaną, nową jakość. To właśnie dlatego inwestycje w rozwój społeczeństwa są tak ważne.

Cel strategiczny

III. Ochrona środowiska przyrodniczego oraz kształtowanie ładu przestrzennego Gminy.

Realizowany będzie poprzez działania:

a. Wykorzystanie zasobów przyrodniczych Gminy dla rozwoju turystyki z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju;
b. Zachowanie stanu i ładu przestrzennego w Gminie;
c. Ochronę dziedzictwa kulturowego;
d. Wzmocnienie postaw ekologicznych wśród mieszkańców.
e. Współpraca z pobliskim Miastem Skierniewice w celu bodowy spójnej oferty turystycznej.

Dla realizacji celu konieczne jest szerzenie edukacji ekologicznej wśród mieszkańców Gminy. Muszą mieć świadomość, w jaki sposób oni sami przyczyniają się do zubożenia zasobów przyrody, jakich działań powinni się wystrzegać, a jakie podejmować, by dbać o swoje otoczenie.

Realizacja celu będzie również możliwa dzięki prowadzeniu działań polegających na ochronie dóbr kultury, obiektów zabytkowych, ale również miejsc mających szczególne znaczenie dla mieszkańców, takich jak np. krzyże i przydrożne kapliczki. Miejsca te są świadectwem lokalnej historii i obyczajowości. Muszą być utrzymywane w dobrym stanie, tak aby jednocześnie stanowiły ciekawą atrakcję dla turystów.

Zadbana i zorganizowana przestrzeń, daje lepsze wyobrażenie o danym miejscu. Turyści chętniej wypoczywają w miejscach czystych, uporządkowanych i zadbanych. Chętniej do nich wracają, również częściej polecają je znajomym.

Cel strategiczny

IV. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej Gminy.

Realizowany będzie poprzez działania:

a. Wykorzystanie lokalnych zasobów Gminy oraz przynależności do LGD „Gniazdo” dla kreacji produktów turystycznych;
b. Aktywną promocję Gminy przy wykorzystaniu wszystkich dostępnych metod;
c. Promocję lokalnych odmienności: sztuki kulinarnej, tradycji, obyczajów;
d. Rozwój agroturystyki, ekoturystyki oraz produkcji żywności ekologicznej.

Aby stać się miejscem atrakcyjnym turystycznie, Gmina musi posiadać bazę noclegową i gastronomiczną, która oferować będzie specjały tutejszej kuchni. Poszukiwanie i odnajdywanie nowych smaków stanowi dla wielu turystów dodatkową atrakcję. Pożądane jest wytwarzanie żywności

ekologicznej, wyspecjalizowanie się w tworzeniu danego produktu, który będzie można sprzedawać poza granicami Gminy, ale który będzie stanowić także pewnego rodzaju pamiątkę z podróży.

6. Przedsięwzięcia realizowane przez podmioty prywatne, organizacje, mieszkańców

Fundamentem ideowym wyznaczającym podstawy współpracy państwa, w tym samorządów terytorialnych i organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw jest zasada subsydiarności, zapisana w preambule Konstytucji RP. Zakłada ona, że państwo bierze na siebie tylko te zadania, których nie są w stanie rozwiązać obywatele i ich wspólnoty. Praktyczną konsekwencją przyjęcia tej zasady jest decentralizacja państwa i przekazywanie władzy lokalnej wspólnotom samorządowym. Bardzo ważnym krokiem na tej drodze jest przeniesienie znacznej części kompetencji rządu centralnego samorządom: powiatom i województwom. Obok tego procesu powinien się dokonywać proces przekazywania części kompetencji państwa obywatelom dobrowolnie zrzeszającym się dla rozwiązywania zadań społecznych. Przemawiają za tym nie tylko względy ideowe, ale i praktyczne. Nie chodzi tylko o to, że obywatele mają prawo sami definiować swoje problemy i liczyć na pomoc państwa w ich rozwiązywaniu, ale także o to, iż w wielu dziedzinach organizacje te szybciej i taniej potrafią rozwiązać problemy niż administracja rządowa i samorządowa.

Podstawowym faktem, który winni uświadamiać sobie wszyscy samorządowcy i pozarządowcy jest to, że podmiotem ich działania są ludzie. Zarówno samorząd lokalny, jak i organizacje pozarządowe, choć w oparciu o różne podstawy (samorząd z mocy prawa, organizacje dobrowolnie) są reprezentantami społeczności. Obie te instytucje, znów w różny sposób i na różnych zasadach, dążą do wspólnego celu. Jest nim zaspokajanie potrzeb społecznych, służenie ludziom, którzy wybrali swoich przedstawicieli do tych instytucji. Zrozumienie tego, skądinąd oczywistego faktu, nie jest wcale powszechne, a jest to przecież fundament współdziałania, w ramach wspólnej misji, jaką jest dobro społeczności lokalnej. Organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy z reguły są znaczniej bliżej ludzi, wyrastają w odpowiedzi na ich konkretne potrzeby.

Organizacje, mieszkańcy przedsiębiorcy są reprezentantem społeczności lokalnej, wyrazicielem potrzeb, dążeń i oczekiwań tej społeczności (lub jej grup). To powoduje, że dla samorządu organizacje stanowią znakomity “pas transmisyjny”, którym przepływają informacje zarówno od ludzi do

samorządu,
jak i od samorządu do społeczeństwa. Organizacje jako reprezentant społeczności powinny mieć zatem możliwość wypowiadania się w sprawach ważnych dla społeczności i współuczestniczyć w podejmowaniu istotnych dla mieszkańców decyzji. Główne formy współpracy to: stała współpraca informacyjna, konsultacje, współudział w podejmowaniu decyzji przez władze samorządowe. Organizacje świadczą również, o czym była już mowa, pomoc bezpośrednią na rzecz mieszkańców społeczności lokalnej. Dysponują w tym zakresie potencjałem, wiedzą i doświadczeniami. Mogą być zatem znakomitym wykonawcą zadań publicznych, których zakres i sposób realizacji określa samorząd.

Organizacje pozarządowe spośród innych partnerów samorządu terytorialnego wyróżniają następujące cechy:

- łączenie funkcji usługowej i reprezentacji;
- bardzo dobre rozpoznanie potrzeb, dążeń i oczekiwań społecznych;
- elastyczność podejmowanych działań, łatwość w dostosowaniu ich do potrzeb i preferencji klientów/adresatów działań organizacji;
- potencjał, przede wszystkim ludzki;
- aktywizowanie i organizowanie wokół działań organizacji społeczności lokalnej;
- możliwość pozyskiwania środków na realizację działań niedostępnych lub trudno dostępnych dla samorządu i innych partnerów;
- elastyczność w kalkulowaniu kosztów realizacji działań.

Programy współpracy najczęściej przewidują następujące formy współpracy pomiędzy samorządem i organizacjami pozarządowymi:

- konsultowanie decyzji podejmowanych przez władze samorządowe z organizacjami pozarządowymi, najlepiej w ustalonym wspólnie trybie i formie;
- zaproszenie organizacji pozarządowych do współtworzenia strategii rozwoju lokalnego, szczególnego znaczenia nabiera w tworzeniu regionalnych planów rozwoju nowych województw samorządowych;
- określenie zasad i procedur ubiegania się przez organizacje pozarządowe o dotacje z budżetu samorządowego na realizację innowacyjnych projektów służących mieszkańcom danej społeczności lokalnej;
- uwzględnianie organizacji pozarządowych w przetargach na wykonywanie zadań publicznych;
- stanowienie prawa lokalnego (uchwały Rad Samorządów), które w sposób kompleksowy określają cele, zasady, mechanizmy i formy współpracy samorządu i organizacji pozarządowych.

Różne formy wspierania działań organizacji, na przykład:

- możliwość korzystania z infrastruktury posiadanej przez samorząd; organizacje bezpłatnie lub na zasadach preferencyjnych mogą korzystać z lokali, sal na szkolenia i konferencje, środków transportu;
- możliwość korzystania z informacji posiadanych przez samorząd;
- możliwość korzystania z wiedzy i doświadczeń ekspertów samorządowych;
- możliwość korzystania z kanałów promocyjnych gminy;
- możliwość korzystania z kontaktów zagranicznych gminy;
- możliwość udzielania przez gminę rekomendacji dla organizacji pozarządowych;
- możliwość korzystania ze szkoleń i to zarówno w zakresie merytorycznych zagadnień, jak i w zakresie rozwoju organizacyjnego, jak też dotyczących funkcjonowania władz samorządowych, urzędu gminy, etc[8].

Przedsięwzięcia realizowane przez podmioty prywatne, organizacje, mieszkańców na terenie Gminy Maków:

- tworzenie okresowych punktów gastronomicznych (m.in. w specjalnych przyczepach, grilli) – grupa realizująca: przedsiębiorcy.

- tworzenie wydawnictw, opracowań na temat gminy - grupa realizująca: organizacje pozarządowe,

- współudział w organizacji imprez kulturalnych – grupa realizująca: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe.

- współudział w organizacji imprez sportowych – grupa realizująca: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe.

- tworzenie wypożyczalni sprzętu turystyczne - grupa realizująca: przedsiębiorcy.

- tworzenie i rozwijanie gospodarstw agroturystycznych - grupa realizująca: przedsiębiorcy, mieszkańcy.

- utworzenie nowoczesnej bazy hotelowej - grupa realizująca: przedsiębiorcy.

[8] Wykorzystano: Tomasz Schimanek, „Organizacje pozarządowe w Polsce”

7. Lista powiązanych ze sobą projektów, które potwierdzają spójność koncepcji rozwoju danego terytorium i łącznie tworzą produkt turystyczny

W poniższych tabelach zaprezentowano projekty, które potwierdzają spójność koncepcji rozwoju danego terytorium i łącznie tworzą produkt turystyczny.

Nazwa projektu
Przystosowanie infrastruktury miejscowości Wola Makowska do pełnienia Funkcji Turystycznych
Opis projektu
Projekt obejmuje przystosowanie infrastruktury miejscowości Wola Makowska do pełnienia funkcji turystycznych" Planuje się m.in. budowę - placu zabaw (zabawki z atestami) - wiaty rekreacyjna - boiska do siatkówki - siłowni zewnętrzna - zagospodarowanie terenu: zieleń uporządkowana, aleje asfaltowe, ławki, kosze, oświetlenie, ogrodzenie działki - budowa parkingu
Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w roku 2018

Nazwa projektu
Budowa hali sportowo – rekreacyjnej przy Gimnazjum w Makowie
Opis projektu
Obiekt w Makowie ma zapewnić zaspokojenie potrzeb mieszkańców Gminy, turystów, uczniów gimnazjum i okolicznych szkół, klubów sportowych, kółek teatralnych itp. w zakresie kultury i rekreacji. Ma on służyć także do organizowania różnego rodzaju konkursów, wystaw, zajęć teatralnych, sportowych, plastycznych. Obiekt z łącznikiem do budynku gimnazjum zlokalizowany będzie na działce nr. ewid 595/2 o powierzchni całkowitej 2497 m² w Makowie przy ulicy Akacjowej. Na owej działce znajdują się: gimnazjum, boisko sportowe wraz z zapleczem oraz miejsca postojowe obsługujące istniejące obiekty oraz mające obsługiwać w przyszłości w/w halę.

Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w latach 2016 – 2018.

Nazwa projektu
Budowa kompleksu sportowego przy Gimnazjum w Makowie
Opis projektu
W Gminie funkcjonują boiska sportowe, jednak odczuwalne są braki w tejże infrastrukturze. Potrzebna jest bardziej profesjonalna przestrzeń publiczna do uprawiania sportu. W związku z powyższym planuje się budowę boiska z bieżnią i widownią przy Gimnazjum w Makowie. Sport ma się stać popularny i powszechny wśród osób w różnym wieku. Boisko posłuży również organizacji imprez o charakterze kulturalnym.
Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w latach 2016– 2018.

Nazwa projektu
Zagospodarowanie przestrzeni publicznej wokół szkół na boiska
Opis projektu
W poszczególnych miejscowościach Gminy również brakuje przestrzeni publicznej przeznaczonej na uprawianie sportu i rekreację. Dlatego planuje się odnowę przestrzeni w celu utworzenia boisk przy szkołach.
Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w latach 2016 – 2022.

Nazwa projektu
Budowa siłowni zewnętrznych na terenie Gminy Maków
Opis projektu
Siłownie zewnętrzne przeznaczone są dla wszystkich – niezależnie od wieku, płci, czy wykonywanego zawodu. Siłownie zewnętrzne mają ten atut, że można na nich ćwiczyć na dworze, oddychać świeżym powietrzem, dodatkowo – wstęp do takiej siłowni jest bezpłatny, w związku z czym korzyści z ich powstania może odnosić każdy mieszkaniec Gminy. Siłownie takie mają wtopić się w otoczenie miejscowości Gminy Maków.
Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w latach 2016 – 2022.

Nazwa projektu
Stworzenie szlaków turystycznych na terenie gminy i powiązanie ich z regionalnym układem turystycznym
Opis projektu

Planuje się stworzenie szlaków turystyki pieszej i rowerowej. Bardzo ważne jest ich odpowiednie oznakowanie, umieszczenie tablic informacyjnych itp. Stworzona zostanie również mapa tych szlaków. Projekt będzie wpisywał się w regionalną koncepcję szlaków turystycznych.
Szacowana data realizacji
Planuje się realizację projektu w latach 2019 – 2021.